

ΚΟΥ

Γεωργίου Ι. Κουρβαντζή
Περὶ τῆς ἐκείνου εἰς
Ἰερουσαλὴμ

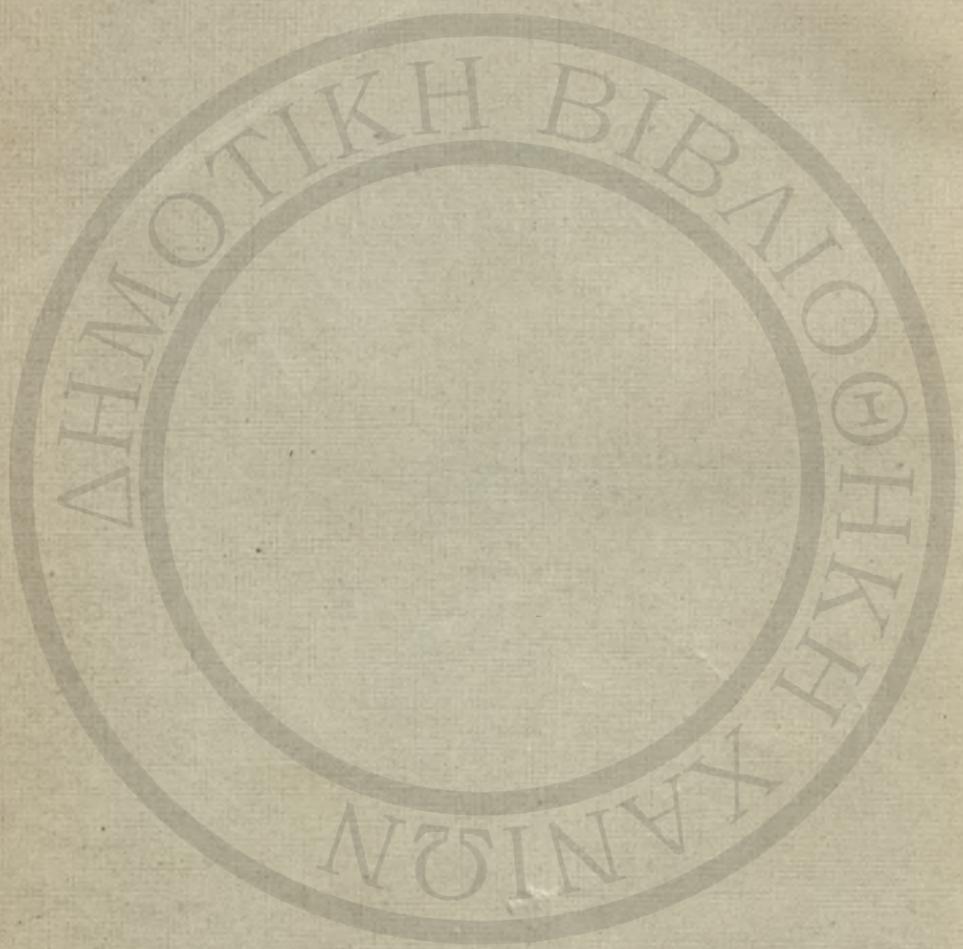
1004.
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ
ΣΥΝΤΑΚΤΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

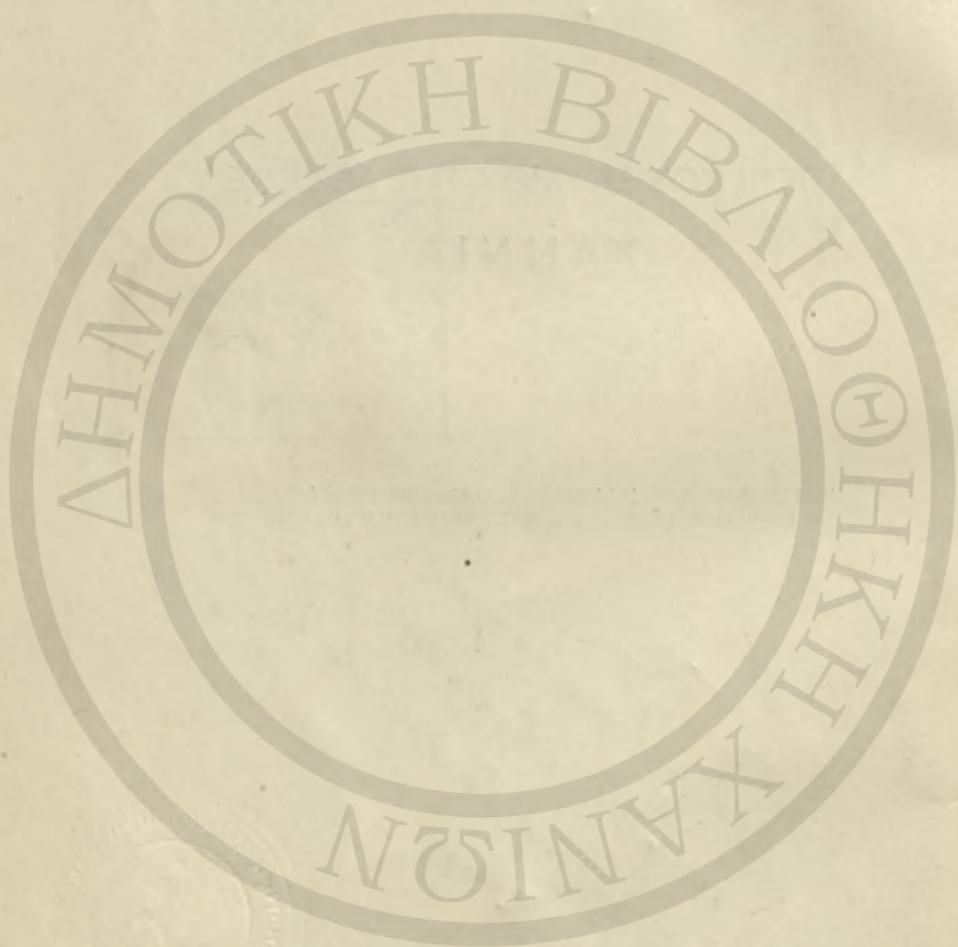
X
N. 48.
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΤΥΜΟΥ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ
ΧΑΝΝΙΑ

11
ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ
ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1937

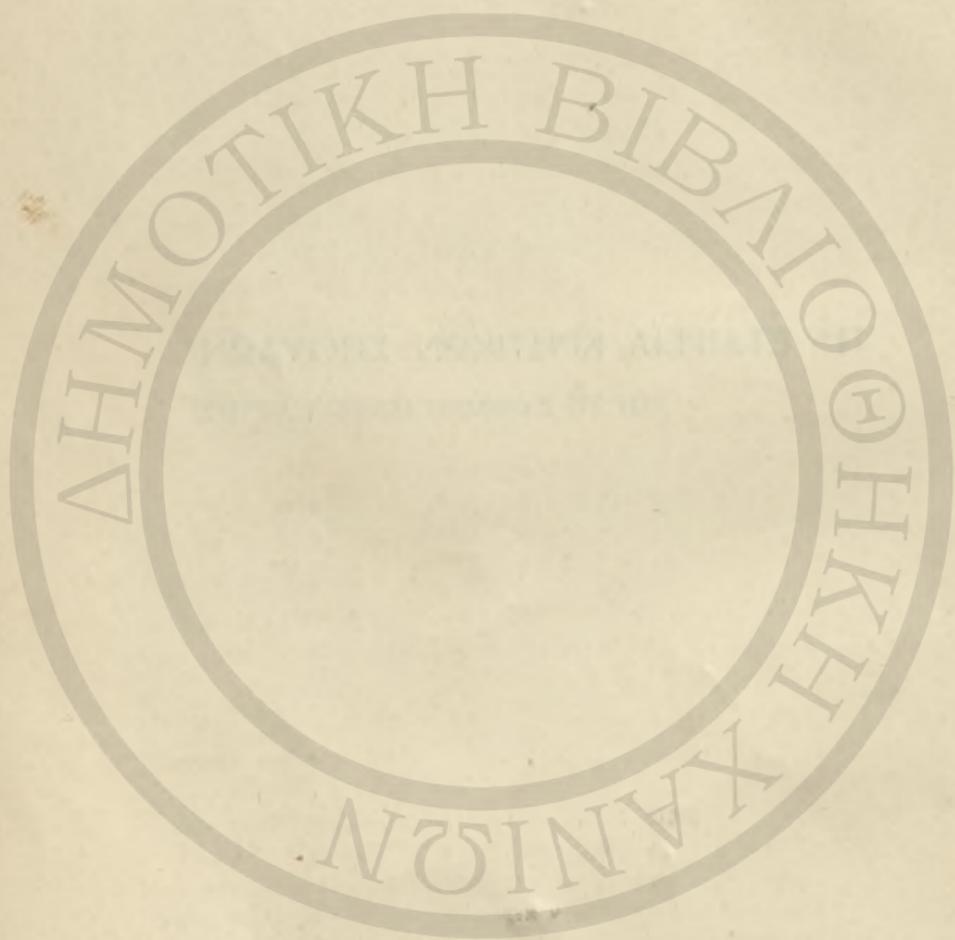

«Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως». Ἄρθρ. 202 § 2, νόμ. 5343.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΥΘΙΩΝΟΣ ΙΔΡΥΣΕΙ ΑΥΤΗΣ

ΧΑΝΙΩΝ

Ἡ τοπωνυμολογία, κλάδος τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, μεγάλως προωθήθη παρ' ἡμῖν διὰ τῶν συναφῶν μελετῶν τοῦ **Γεωργίου Χατζιδάκι**.

Αἱ περὶ τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων **Μορέας**, **Μεσαρέα** καὶ **Μυστρᾶς**¹ πραγματεῖαι τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς θὰ πρόκεινται ἔσασι ὡς πρότυπα λαμπρὰ διδάσκοντα τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἣ πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ὁ ἐπιλαμβανόμενος τῆς μετ' ἐπιστήμης ἐξετάσεως τῶν τοπωνυμίων.

Ἡ ζήτησις τῆς ἀρχῆς τῶν τοπωνυμίων εἶναι φιλολογικὴ ἐργασία τῶν δυσχερεστάτων, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ γραπτὴ παράδοσις τούτων ἐλλείπει, ὁ δὲ ἐρευνητὴς εἶναι ἠναγκασμένος νὰ περιορισθῇ εἰς γενικὰς τινὰς ἀρχάς, καθ' ἃς ταῦτα λαμβάνουσιν ὑπόστασιν καὶ εἰς τοὺς γλωσσικοὺς νόμους, καθ' οὓς αἱ λέξεις διὰ τῶν αἰῶνων ἐξελίσσονται καὶ μεταβάλλονται. Εἶναι δὲ ἀδύνατον ἐτυμολογία τις νὰ εἶναι ὀρθή, ὅταν προσκρούῃ εἰς γλωσσικοὺς νόμους φωνητικούς, τυπικούς κλπ. καὶ δὲν συμβάλληται ἐξ ἀντιθέτου εἰς κραταίωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἀρχὴ τῶν τοπωνυμίων, κυρίων τρόπον τινὰ ὀνομάτων, εἶναι τόσον δυσδιάκριτος, ὥστε πολλάκις ὁ ἐρευνητὴς,

¹ Πβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι: α') Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως **Μορέας**, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α' σ. 1 κ.ἐξ., Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ὀνόματος **Μορέας**, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 6 (1931) σ. 219 κ.ἐξ., Καὶ πάλιν περὶ τοῦ **Μορέως**, Ἐπιστημολόγος 1 (1933) σ. 235 κ. ἐξ. β') Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως **Μεσαρέας**, Γλωσσολ. Μελέται Α' σ. 115 κ.ἐξ., Δύο λέξεις περὶ τῆς λέξεως **Μεσαρέας**, Ἀθηνᾶ 12 (1908) σ. 205 κ.ἐξ., **Μεσαρέα**, Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 203 κ. ἐξ. γ') Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως **Μυζηθρᾶς - Μυστρᾶς**, Γλωσσολ. Μελέται Α' σ. 180 κ.ἐξ.

καὶ ὑπὸ πολλῆς ἔτι ἐπιστήμης ἐμφορούμενος, παρασύρεται μακρὰν τοῦ ἀληθοῦς¹. Παρὰ τὰς δυσχερείας δ' ὅμως αἱ τοπωνυμικαὶ ἔρευναι ἀποτελοῦσι κλάδον τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης καλλιεργούμενον πανταχοῦ τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀξιόλογον συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τε τὴν ἀκρίβωσιν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν λέξεων ἐν τῷ στόματι τῶν λαλοῦντων.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡμεῖς, ἐπιληφθέντες τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως **Χαννία**, οὐχὶ περὶ μιᾶς λέξεως, ὡς θὰ ἠδύνατό τις ἐκ τοῦ τίτλου τῆς μετὰ χειρας πραγματείας νὰ εἰκάσῃ, ἐμοχθήσαμεν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐπιλύσεως ἐπιμάχου ἱστορικοῦ καὶ φιλολογικοῦ ζητήματος.

Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ἡ πνευματικὴ ἡμῶν μήτηρ, ἡ **Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν**, ἐνέκρινε τὴν πραγματεῖαν ἡμῶν ταύτην, θαρρύνουσα οὕτως ἡμᾶς εὐρισκομένους ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀτέρμονος ἐπιστημονικῆς κελεύθου. Ἰδιαιτέρως δὲ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς τῷ σεβαστῷ καθηγητῇ κ. **Ἀντωνίῳ Χατζῆ**, εἰσηγηθέντι τῇ Σχολῇ τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν.

Ἐκφράζομεν ἐν τέλει τὴν βαθυτάτην ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν σεβαστὸν φίλον καὶ φίλον καὶ προστάτην τῶν γραμμάτων κ. **Ἐμμανουὴλ Τσουδερόν**, διὰ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὁποίου εἶδε τὸ φῶς ἡ παροῦσα μελέτη.

G. I. K.

¹ Οὕτως ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἤδη ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ὑπὸ πολλῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν ἐζητήθη ἡ ἀρχὴ τῶν λέξεων Ἐ λ λ α ς καὶ Ἐ λ λ η ν καὶ πολλαὶ περὶ ταύτης προηγήθησαν γνώμαι, αἵτινες πᾶσαι εἶναι ἐσφαλμέναι, διότι ἀντὶ νὰ ἐξετάσωσιν οἱ προβαλόντες ταύτας πρῶτον τὴν γραμματικὴν μορφήν τῶν λέξεων τούτων, ἀνεζήτησαν ἐν αὐταῖς ρίζας καὶ παρέβλεπον θεμελιώδεις νόμους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ὁ καθηγητῆς δ' ὅμως Ἀ. Χατζῆς, Ἐπιστημ. Ἐπετ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημ. Ἀθηνῶν 1935/6 σ. 128—161, ἔλυσε, ὡς πιστεύομεν, τὸ ζήτημα, ἀποδείξας ὅτι ἀμφότερα εἶναι ἐπιθέτα παρηγημένα ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Ἐ λ λ η ν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΤΥΜΟΥ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ ΧΑΝΝΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

Τὸ ὄνομα τῆς πάλαι ποτὲ κραταιᾶς καὶ περιωνύμου Κυδωνίας ἔξαφανίζεται ἐν τῷ σκότει, ὅπερ ἐπέχυσεν ἐπὶ τῆς Κρήτης ἡ ἀγρία τῶν Ἀράβων ἐπιδρομή (823). Τὸ Βυζάντιον μετὰ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα περίπου κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀραβας ἐκ Κρήτης (961) καὶ νὰ προσαρτήσῃ καὶ πάλιν τὴν μεγαλόνησον. Εὔθρον ὅμως αὐτὴν ὑπὸ ἐθνολογικὴν ἔποψιν ἐν τοιαύτῃ οἰκτροῦ καταστάσει, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ῥιζικὰ μέτρα ἵνα κατορθώσῃ νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν προτέραν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν κατάστασιν¹. Ἡ Κυδωνία ἔκτοτε δὲν ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς πόλις καὶ ἡ ἐπισκοπὴ ταύτης, ἐξ ἧς κυρίως ἦτο ἡμῖν γνωστὴ κατὰ τὴν ἀ' βυζαντιακὴν περίοδον, μεταφέρεται μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς νήσου εἰς τὸ ἐσωτερικόν². Οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι δὲν ὁμιλοῦσι περὶ ὑπάρξεως τῆς Κυδωνίας ἢ ἔστω πολίσματός τινος ἐν τῇ θέσει ταύτης μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν³. Ἡ κατωτέρω μαρτυρία δ' ὅμως μεσαιωνικοῦ Ἀραβος γεω-

¹ Ἰδ. Κ. Παπαρηγόπουλον, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἔκδ. ε' τόμ. Δ' σ. 300: «Λέγεται ὑπὸ τινων καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρων γεγονότων ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενωτέρον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, μετόκησαν αὐτόθι πολλαὶ ἐπιφανεῖς τῆς βασιλευούσης οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν Κρήτῃ κτήσεις ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς, καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομασταὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου».

² Ἰκανὸν χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἀνοικοδόμησιν τῶν Χαννίων μετηνέχθη ἡ ἐπισκοπὴ εἰς αὐτὰ καὶ ἔλαβε καὶ πάλιν τὸ ὄνομα Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας (Episcopatus Cydoniensis) ὅπερ καὶ φέρει μέχρι σήμερον.

³ Πβ. πρὸς τούτοις καὶ Β. Ψιλάκην, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Χαννία 1909, τόμ. Β' σ. 36.

γράφου πιστοποιεῖ τὴν ὕπαρξιν τῆς πόλεως ἐν τῇ θέσει ταύτῃ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἰβ' αἰῶνος¹.

Ὁ Al Sarif al Edrisi ὅστις ἐν ἔτει 1153 ἔγραψε τὴν γεωγραφίαν αὐτοῦ, ἣτις περισωθεῖσα ἐν χειρογράφοις μεταφράσθη καὶ ἐξεδόθη γαλλιστὶ (*La géographie d'Edrisi, traduite de l'arabe en français, d'après deux manuscrits de la Bibliothèque du Roi et accompagnée de notes par M. Amedée Jaubert, Paris 1837—1841, τόμ. Α'—Β'*), παραδίδει περὶ Κρήτης τὰ ἑξῆς, τόμ. Β' σ. 126: «ainsi que nous venons de le dire, l'île de Crète est considerable, et l'on y remarque, entres autres villes, celles qu'on nomme Rhabdh-el-Khandac (le bourg du fossé) et Rhabdh-el-Djobn (le bourg du fromage)»².

Ἡ πρώτη πόλις, ἡ Rhabdh-el-Khandac (le bourg du fossé) εἶναι ὁ Χάνδαξ, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον. Περὶ τῆς δευτέρας τῆς Rhabdh-el-Djobn (le bourg du fromage) ἄλλοι ἄλλα ἤκασαν, ὁ δὲ Γ. Σήφακας, Κρητικαὶ Μελέται 1 (1933) σ. 282 κ.ἑξ., ἐκ τοπογραφικῶν μελετῶν, συμπληρωτικῶν πληροφοριῶν τοῦ μνησθέντος γεωγράφου καὶ ἄλλων πηγῶν ὁρμώμενος, ἀπέδειξεν, ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ θέσει τῶν σημερινῶν Χαννίων.

Ἐχομεν λοιπὸν ἀσφαλῶς περὶ τὸ 1150 πόλιν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν σημερινῶν Χαννίων, ἣν ὁ Al Sarif al Edrisi ὀνομάζει Πόλιν τοῦ τυροῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐνετῶν ἐν τῇ νήσῳ ἡ πόλις ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Χαννία.

Ἐν ἑγγράφῳ γνωστῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Sexteriorum Cre-tensium in militias divisio» τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐνετικῆς ἐγκαταστάσεως (1212) ἀναγράφεται: «C u f o, C a m a, C i s s a

¹ Ἐν ἔτει 1884 ἀπεκαλύφθη βυζαντιακὴ ἀγιογραφία ἐν τῇ ἀψίδι τῆς πρὸς τὴν προκυμαίαν ἐξόδου τοῦ καστελλίου τῶν Χαννίων, ἐξ οὗ συμπεραίνει ὁ Β. Ψιλάκης, ἐνθ. ἀν. Β' 49 καὶ 50 σημ. 2, ὅτι τὰ Χαννία κατοικοῦντο καὶ κατὰ τὴν β' βυζαντιακὴν περιόδον.

² Τὸ μέρος τῆς μεταφράσεως τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἑλληνικάς νήσους ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Α. Μηλιαράκη, Ἐπετηρίς Παρνασσοῦ 3 (1899) σ. 83 κ.ἑξ.

in o, Orna cum omnibus suis pertinentiis militiae XXXIII»
G. L. Fr. Tafel—G. M. Thomas, Urkunden zur älteren
Handels-und Staats-geschichte der Republik Venedig, Wien
1856, τόμ. Β' σ. 143 κ.έξ. ἀριθ. CCXXXII και Fl. Cornelius,
Creta Sacra, Venetiis 1755, τόμ. β' σ. 239.

Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ γίνεται μνεία τεσσάρων περιφερει-
ακῶν τοπωνυμίων τῆς δυτικῆς Κρήτης. Καὶ τὰ μὲν Cuso, Cis-
samo, Orna¹ γνωρίζομεν τίνας περιφερείας ὄριζον, ἀλλὰ τὸ
Cama δὲν δύναται νὰ τοποθετηθῇ, διότι οὐδαμῶθεν εἶναι γνω-
στόν, ὅτι οὕτως ὠνομάζετο περιοχή τις ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ.
Ὅθεν προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ γραφικοῦ σφάλματος καὶ
ὅτι ἐν τῇ θέσει τοῦ Cama πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἕτερον τοπωνύ-
μιον ὀρίζον ὡς ἔγγιστα τὴν περιοχὴν τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας
Κυδωνίας.

Εἰς τὴν γραφὴν Cama προσέκρουσεν ὁ G. Gerola, Mo-
numentū Veneti nell' Isola di Creta, Venezia 1905, τόμ. Α'
σ. 155, ὅστις καὶ διώρθωσεν εἰς Cania, τούτῳ δὲ συνετάχθη ἐσχά-
τως καὶ ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν
Σπουδῶν 3 (1926) σ. 64. Ἡ γενομένη διόρθωσις εἶναι ἱστορι-
κῶς καὶ φιλολογικῶς ἐπιτυχής, διότι τὸ Cama δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ Cania ἢτοι Χαννία καὶ κατ' ἀκολουθίαν
τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον ἐμφανίζεται τῷ 1212 τὸ
πρῶτον ἐν τῇ γραπτῇ παραδόσει.

Τὴν λέξιν Χαννία ὑπὸ τὸν τύπον Chanea συναντῶμεν
μετὰ τινα ἔτη ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1252, γνωστῷ ὑπὸ
τὸν τίτλον «Concessio Cretae»² ἐνθα ἀναγράφεται: «com-
miserimus, quod civitatem Chanee rehedificare (γρ. reaedi-
ficare) vel aliam civitatem in dicta terra, puncte de Spata

¹ Περὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ τοπωνυμίου Orna ἰδ. Σ. Ξανθοῦ-
δην, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 60 καὶ Γ.
Σήφακαν, Κρητικαὶ Μελέται 1 (1933) σ. 118 κ.έξ.

² Τοῦ ἐγγράφου τούτου λεπτομερῆ ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνείαν ἐν ἰδιαι-
τέρῳ πραγματείᾳ ἐπεχείρησεν ὁ Γ. Σήφακας, Κρητικαὶ Μελέται 1 (1933)
σ. 22 κ.έξ.

de novo construere»¹ πβ. Tafel-Thomas, ἔνθ. ἀν., τόμ. Β' σ. 470 κ. ἔξ. ἀριθ. CCCXXII καὶ Fl. Cornelius, ἔνθ. ἀν., τόμ. Α' σ. 276.

Διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπισήμου πράξεως οἱ δυτικώτερον ἐγκατεστημένοι εὐγενεῖς ἄποικοι, καταστάντες ὑποπτοὶ ἐπὶ συνεργασία μετὰ τῶν ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν κατὰ τῆς μητροπόλεως, διατάσσονται νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Κισάμου φέουδα αὐτῶν καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἀνατολικώτερον ἔν τινι ἀκτῇ τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας. Διατάσσονται δ' οὗτοι ἢ ν' ἀνοικοδομήσωσι τὴν πόλιν Χαννία (civitatem Chanee reaedificare), ἠρειπωμένην προφανῶς καὶ ἀτείχιστον οὖσαν, ἢ νὰ κτίσωσιν ἄλλην νέαν πόλιν (vel aliam civitatem de novo construere).

Τὸ μόνον συμπέρασμα, ὅπερ δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, εἶναι ὅτι ἡ πόλις Χαννία καὶ ὑπῆρχε καὶ ὠνομάζετο οὕτως, ὅτι δὲ οἱ ἐκτοπιζόμενοι εὐγενεῖς ἠδύναντο ν' ἀνοικοδομήσωσιν, ἤτοι νὰ τειχίσωσι καὶ ὀχυρώσωσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ταύτην καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν αὐτῇ. Ἐπειδὴ δ' ἡ πόλις ἐπὶ Al Sarif al Edrisi, ἤτοι ἑκατὸν περὶ τοῦ ἔτη πρὸ τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἠκμαζε καὶ ἀνεγράφη ὑπὸ τούτου ὡς ἡ ἑτέρα ἐκ τῶν ἀξιοσημειώτων πόλεων τῆς Κρήτης (ιδ. ἀνωτ. σ. 2), εὐλόγως φερόμεθα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι κατὰ τὴν διαρρέυσασάν ἑκατονταετίαν καὶ δὴ κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον ἀπὸ τῆς παραχωρήσεως τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Ἑνετοὺς (1204) μέχρι τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς πόλεως (1252), αὕτη ὑπέστη καταστροφὴν τινὰ ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν.

Παρὰ τὸ ἀπολύτως ὁμῶς σαφὲς τῆς ἀνωτέρω διατάξεως, ὁ Β. Ψιλᾶκης ὑποστηρίζει, ἔνθ. ἀν. Β' σ. 47 καὶ παράρτ. σ. 13 καὶ 18, ὅτι εἰς ἐκτέλεσιν ταύτης ἐκτίσθησαν τότε (τῷ 1252) τὰ Χαν-

¹ Οἱ τύποι Caneae καὶ Chanee ἀντὶ Caneae ἢ Chanee εἶναι συνήθη ὀρθογραφικὰ σφάλματα κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Πβ. ἔτι Crete, Candie καὶ Candide, Moree, Sitie κλπ.

νία¹. Ἐκ τοῦ ἐσφαλμένου δὲ τούτου δεδομένου ὁρμώμενος πειράται νὰ δείξῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Χαννία εἶναι ἐνετικόν. Οὗτος δ' ὅμως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπέφυγε νὰ τοποθετήσῃ τὸ τοπωνύμιον *Cania* τῆς «*Sexteriorum Cretensium in militias divisio*» (1212), ὅπερ ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν μόνον ἐὰν διορθωθῇ εἰς *Cania* ἦτοι Χαννία τοποθετεῖται, ὁπότε καὶ ἐλέγχεται ἀνακριβὲς τὸ παρὰ τούτου ὑποστηριζόμενον, ὅτι δηλαδὴ ἡ πόλις ἐκτίσθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1252 κ. ἔξ., ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν Κ. Παπαρηγόπουλον, ὅστις γράφει (ἐνθ. ἄν. ἔκδ. ε' τόμ. Ε' σ. 97) ὅτι «τότε (ἦτοι μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1251) ἀνοικοδομήθη καὶ ἡ πόλις τῶν Χαννίων». Δὲν διαφεύγει ἡμᾶς ὅτι τὸ ὄνομα ἀνοικοδομῶ πλὴν τῆς συνήθους σημασίας σημαίνει πολλάκις ὅ,τι καὶ τὸ ἀπλοῦν οἰκοδομῶ καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι καὶ ὁ Παπαρηγόπουλος πιθανῶς ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης τοῦ ἀπλῶς οἰκοδομεῖν ἐχρησιμοποίησε τὸ ὄνομα. Ἡ κατηγορηματικὴ ἐν τούτοις ὀνήσις τῆς ἀνωτέρω διατάξεως—ἦν πιθανώτατα εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Παπαρηγόπουλος—ἐν ἧ τῷ *civitatem Chaneae reaedificare* ἀντιτίθεται ἡ φράσις *vel aliam civitatem... de novo construere*, οὐδεμίαν ἄλλην ἐξήγησιν ἐπιδέχεται πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἑνετοὶ εὗρον πόλιν ἢ συνοικισμὸν τινα Χαννία ἐν κακῇ πάντως καταστάσει καὶ ὅτι ταύτης ὑπαρχούσης καὶ οὕτω Χαννία² καλουμένης διετάχθη ἡ ἀνοικοδόμησις.

¹ Καὶ ὁ Π. Κριάρης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1930 ἔκδ. β' σ. 135, 149, 175 καὶ προσθήκαι καὶ ἐπεξηγήσεις εἰς τὸν τόμον τοῦτον σ. 24, παρὰ τοῦ Ψιλάκη ἀντλῶν, παραδέχεται ὡσαύτως, ὅτι ἐν ἔτει 1252 ἤρξατο οἰκοδομουμένη ἡ πόλις Χαννία.

² Ἐὰν τὸ τοπωνύμιον ἐλέγγο μετὰ συνιζήσεως Χαννία, θὰ ἔπρεπε πιθανῶς νὰ μεταγραφῇ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν *Cagna· πβ. ἔτι Μορέας—Morea οὐχὶ Μορέας—*Моржа. Τὸ ἀσυνίζητον ἐν τῷ ἰγ' ἔτι αἰῶνι δὲν πρέπει νὰ ξενίξῃ ἡμᾶς προκειμένου περὶ τοπωνυμίων, διότι ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι ταῦτα εἶναι συντηρητικώτερα παντὸς ἄλλου γλωσσικοῦ στοιχείου. Ὅτι ἡ συνίησις, ἀναγομένη εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 1000 μ. Χ. χρόνους, βραδέως καὶ βαθμηδὸν ἐπεβλήθη, ἐδίδαξεν ἤδη ὁ καθηγητῆς Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλος, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 1 (1924) σ.

Ἐκτοτε ἐπεκράτησε πλέον ἢ ὀνομασία τῆς πόλεως λατινιστὶ *Chanea, Canea, Cania, Chanía* καὶ ἰταλισταὶ *la Chanea, la Canea, la Cania, la Chanía*.

Οἱ Ἑνετοὶ δηλαδὴ παρέλαβον τὸ τοπωνύμιον *Χαννία* ὡς ἤκουσαν τοῦτο, ὅπως ἀκριβῶς παρέλαβον καὶ τὰ λοιπὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ χωριῶν τῆς νήσου πλήν, ὅτι ἐξέλαβον τοῦτο ἔνεκα τοῦ α τῆς καταλήξεως ὡς ἐνικὸν θηλυκὸν καὶ εἶπον *Canea-ae* καὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου *la Canea*¹.

Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι ἐκράτησεν ὁ τύπος *Canea* ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἐν χρήσει ὡσαύτως *Cania*, διότι ἀσφαλῶς συνετέλεσεν, ἵνα ἡ λέξις μεταβληθῇ ἀναλογικῶς, τὸ λίαν γνωστὸν τοῖς Ἑνετοῖς τοπωνύμιον *la Morea* καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς *-ea* (ἐκ τῶν μεσν. εἰς *-έας*) τοπωνύμια τῆς Κρήτης ὡς *Petrea, Platanea, Prinea* κτλ., ἅτινα οὕτως ἄνευ τοῦ τελικοῦ *s* ἀπήγγελλον καὶ ἔγραφον. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης μου ταύτης παραθέτω καὶ τὸ γνωστὸν τοπωνύμιον τῆς Κρήτης *Σητεία*, ὅπερ ὡσαύτως διττῶς *Sitia* καὶ *Sitea* ἔλεγον καὶ ἔγραφον οἱ Ἑνετοί, ὀρμηθέντες ἐκ τῆς αὐτῆς ἀναλογίας. Ἰδ. Fl. Cornelius, ἐνθ. ἀν., τόμ. Α' σ. 114, 233 καὶ Β' σ. 239 καὶ Σ. Θεοτόκη, Ἀποφάσεις μεζονος συμβουλίου Βενετίας 1255—1669 (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τόμ. Α' τευχ. β, ἔκδ. Ἀκαδημίας, Ἀθηνῶν) Ἀθῆναι 1933, σ. 9. Ὡσαύτως παρὰ τὸ κοινὸν *Candia* εὗρισκω τὸν τύπον *Candea* πολλάκις ἐν ἐγγράφοις τοῦ 1363, Fl. Cornelius, ἐνθ. ἀν., τόμ. Β' σ. 321 κ.ἑξ. ὁ Cornelius μάλιστα, αὐτόθ. σ. 358, γράφει «*Candia seu Candea*», ὅπερ σημαίνει ὅτι ἀμφότερα ἐλέγον-

101 καὶ Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 160. Πβ. καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α' σ. 160 καὶ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς 12 (1915/6) σ. 6 κ. ἑξ.

¹ Ὁ καθηγητὴς Α. Χατζῆς ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ *Μορεάς*. Ἰχθὺς, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 9 (1930/2) σ. 76, ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ γένους καὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐν τοῖς ὑπὸ ξένων παραλαμβανόμενοις τοπωνυμίοις εἶναι συνήθης. Πβ. ὁ *Μορεάς*—*la Morea*, ὁ *Χάνδαξ*—*Candia* (ἰταλ.) *Candie* (γαλλ.), Ἀθῆναι—γεσμ. *Athen* (οὐδὲτ. ἐνικ.), *Roma* θηλ.—γεσμ. *Rom* (οὐδ.). *Wien* (οὐδ.)—ἡ *Βιέννη*. *Paris* (ἀρσ.)—τὸ *Παρίσι*, *Dresden* (οὐδ.)—ἡ *Δρέσδη* κλπ.

το καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τούτου, ἦτοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος.

Ὁ μεταπεπλασμένος τύπος Canea, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὔρηται καὶ παρὰ συγγραφεῦσι καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐνετικοῖς ἐγγράφοις, ἐλικρατήσας εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐνετῶν ἐν Κρήτῃ, ἐξετόπισε τὸν ὀρθὸν Cania. Ἀλλὰ παρὰ τὸν μεταπεπλασμένον τοῦτον τύπον Canea ἐχρησιμοποιεῖτο ἐνίοτε καὶ ὁ ὀρθὸς Cania κατὰ πάντα τοὺς αἰῶνας τῆς ἐν Κρήτῃ ἐνετοκρατίας, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν κατωτέρω παρατιθεμένων εἰδήσεων, αἵτινες πιστοῦσι τὴν ὑπαρξιν τοῦ τύπου τούτου καὶ στηρίζουσι τὴν ἀνωτέρω (σ. 3) μνημονευθεῖσαν διόρθωσιν τοῦ Cama εἰς Cania.

Ἐν τῇ Creta Sacra τοῦ Fl. Cornelius καταχωρίζονται ἀποσπάσματα δύο ἀξιοσημειώτων συγγραφέων οἵτινες παρέχουσι τὸν ὀρθὸν τύπον Cania, ὃν ἀγνοῶν ἢ θεωρῶν ἐσφαλμένον ὁ Cornelius, ἐρμηνεύει διὰ τοῦ γνωστοῦ τότε Canea¹.

Οὕτως αὐτόθι τόμ. Α' σ. 260 γράφεται: *Urbem Cydoniam ita describit Dominicus Marius Niger Venetus in Geographiae Comment. XI «Postquam (Chersonesum) in sinu Cydoniatis urbium, ut Graeci dicunt, ampla quondam ac illustris portum habens haud profundum, tamen nec magnarum navium capacem, quae urbs Cania (Canea) nunc a junioribus appellatur».*

Αὐτόθι δὲ τόμ. Β' σ. 104: *Eosdem Episcopatus unica Canticensi (sic) Ecclesia praetermissa recenset Raphael Volaterranus² Comment lib. IX «Urbes (inquit) nunc in ea (Creta insula) decem cum Praesulibus cernuntur, inter quas Metropolis una, quam Candiam vocant, ubi et Praetor Venetus jus dicit, et portus est; reliquae Rhetinium (Rhetimum scilicet) civitas, quae et Calamona, unde Calamouensis Episcopus), Cania (seu Canea, quae antea Cydonia vocabatur), Sitia.....».*

Παρὰ Hipp. Noiret, Documents inedites pour servir

¹ Ἐν παρενθέσει τίθενται αἱ ἐπεξηγήσεις τοῦ Fl. Cornelius εἰς ἀμφότερα τὰ ἀποσπάσματα.

² Ἐγράφη τῷ 1511.

a l'histoire de la domination venetienne en Crète de 1380 a 1485, Paris 1892, σ. 276 καὶ 296, εὐρίσκω πεντάκις τὸ τοπωνύμιον ὑπὸ τὸν τύπον *la Cania* ἐν ἀποφάσεσι τοῦ ἐνετικοῦ κράτους ληφθείσαις κατὰ τὰ ἔτη 1420 καὶ 1423.

Παρὰ Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Ἀποφάσεις μείζονος συμβουλίου Βενετίας 1255—1669, ἱστορικὰ ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τόμ. Α' τευχ. β', ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1933, σ. 187 καὶ 189, εὐρίσκω δις τὸ τοπωνύμιον ὑπὸ τὸν τύπον *la Cania* ἐν ἀποφάσεσι ληφθείσαις κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1516.

Ἐν ἀποσπάσματι ὑπομνήματος πρεσβείας τιμαριούχων τῶν Χαννίων ἔτους 1502 ἀναφέρεται τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον ὑπὸ τὸν τύπον *la Cania: come se nuí altri de la Cania fossemo naturali*, ἰδ. Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μνημείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Κρήτης ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ βενετικοῦ κράτους, Κέρκυρα 1926, σ. 50.

Αἱ μαρτυρίαι, ἃς θηρεύω νῦν ἐν ταῖς προσιταῖς πηγαῖς, θὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἀσφαλῶς, ὅταν δημοσιευθῇ τὸ ἀρχεῖον τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης καὶ ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἐνετικοῦ κράτους τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν νῆσον.

Κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ὁ τύπος *la Cania* συναντᾶται συχνάκις καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη παραπομπῶν.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ πρῶτον εὐρίσκω τὴν λέξιν ὑπὸ τὸν τύπον Χαννιά παρὰ Στεφάνῳ Σαχλίκῃ (δεύτερον ἡμισυ 15' αἰῶνος), Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖται ἔτι καὶ ἀφηγήσεις, στίχ. 671—2 (ἐκδ. G. Wagner σ. 103).

καὶ δι' αὐτο ταύτην τὴν βουλὴν εἰς ὅλους ἔγραψά την,

'ς τὸ 'Ρέθεμιος κ' εἰς τὰ Χαννιά παντοῦ κονδούνισά την.

Τύποι τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Χαννία ἑλληνικοὶ καὶ ξένοι: ἑλληνιστὶ Χαννία (τὰ), Χαναῖα (τά, ἀπαξ ἐν κώδικι) καὶ δημῶδῶς Χαννιά (τὰ), λατινιστὶ *Cania*, *Canea* καὶ *Chanepa*, ἰταλῖστὶ *la Canea* καὶ *la Cania*, γαλλιστὶ *la Canée*, γερμανιστὶ *Canea* (Κανέα), ἀγγλῖστὶ *Canea*. Ὡσαύτως παρὰ *Buondelmonti* συναντῶνται οἱ παρηλλαγμένοι τύποι *La-*

g h a n e a, L e u c a n e a (ιδ. κατωτέρω) καὶ A c h a n e a, ιδ. Chr. Buondelmonti, *Librum insularum Archipelagi* (ἔκδ. G. R. Ludovicus de Sinner), Lipsiae et Berolini 1824, σ. 68 : deinde Cydonia quae hodie A c h a n e a amoenissima habetur¹.

ΑΙ ΠΡΟΤΑΘΕΙΣΑΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΙ

Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Χαννία διάφοροι μέχρι τοῦδε προηρέθησαν ἐτυμολογίαι, αἵτινες κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἶναι αἱ ἑξῆς :

Α'. Λαχανέας—Lachanea — La Canea — Canea — Χανιά. Ὁ Chr. Buondelmonti περιηγηθεὶς τῷ 1415 τὴν Κρήτην γράφει περὶ τῶν Χαννίων, *Description des îles de l' Archipel par Christophe Buondelmonti* (ἔκδ. Ἐμ. Legrand), Paris 1897, σ. 116 : «Cidonia igitur civitas, nunc Canea, dicta est olim a cotanorum affluentia, postea Leucanea (γρ. Lacanea) a caulibus penuria, nunc propter iniquos incolas Canea vocatur» καὶ σ. 145 : «visitamus deinde Cidoniam olim a cotanis affluentiam, deinde dicta est Laghanea (γρ. Lachanea) a caulibus penuriam, Caneam nunc ab iniquis hominibus nominamus»².

Ἀναφέρει δὴλον ὅτι ὁ Buondelmonti ἀνωτέρω δύο μεταγενέστερα ὀνόματα τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας καί, κατὰ τὴν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν τάσιν πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μνημονομένων τοπωνυμίων, πειρᾶται νὰ ἐτυμολογήσῃ αὐτά, θεωρῶν ταῦτα, τό τε Lac(h)anea δηλαδὴ καὶ τὸ Canea, ὡς τελείως ἄσχετα πρὸς ἄλληλα. Ἀλλὰ τὸ Canea τοῦτο θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς κατωτέρω.

L a c (h) a n e a. Ἐκ τῆς ἐρμηνείας, ἣν ὁ Buondelmonti πα-

¹ Ὁ τύπος A c h a n e a δὲν προϋποθέτει ἐτυμολογίαν τινά, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ἀλλὰ ὀφείλεται εἰς κακὸν χωρισμὸν : L a C h a n e a—L' A c h a n e a—A c h a n e a. Πβ. L a M o r e a—L' A m o r e a—A m o r e a, περὶ οὗ ιδ. Ἄ. Χατζῆν, ἔνθ. ἀν. σ. 76 καὶ σημ. 2.

² Ἰδ. καὶ Fl. Cornelius, *Creta Sacra, Venetiis 1755*, τόμ. Α' σ. 7 καὶ 90.

ρέχει, ὅτι δηλαδή ἡ πόλις ὠνομάσθη Lac(h)anea «a caulibus penuria», καθίσταται δῆλον, ὅτι οὗτος παρασυνεσχέτισε τὸ τοπωνύμιον πρὸς ἑλληνικὸν *Λαχανέας, οὕτινος προφανῶς ἠγνόει τὴν σημασίαν¹, διότι ἄλλως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσῃ τοῦτο «a caulibus penuria», ἀλλ' ἀντιθέτως θὰ ἔγραφε «a caulibus affluentia» ἢ τι παρόμοιον.

Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀδυναμία αὕτη τοῦ Buondelmonti νὰ ἀποδώσῃ τὸ ἑλληνικὸν Λαχανέας ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι ἡ ἐτυμολογία δὲν εἶναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἡμιμαθοῦς τινος Ἑλλήνος λογίου τῶν Χαννίων, ὅστις ἀκούων παρὰ τὸν τύπον Canea (Χαννία) καὶ τὸν ἐπίσης ἐκφερόμενον La Canea, ἀγνοῶν δὲ ὅτι τὸ la τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ τὸ ἄρθρον τῶν Ἰταλῶν, ὑπέλαβεν αὐτὸ ὡς μίαν λέξιν Lacanea καὶ ἐνόμισεν, ὅτι διὰ ταύτης ἀποδίδεται ἐν τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ τὸ ἑλληνικὸν Λαχανέας, ἦτοι ὅτι κατὰ τὸ σχῆμα Μορέας—Μορεα, Πρινέας—Prinea κλπ εἶπον οἱ Ἑνετοὶ καὶ Λαχανέας—Lacanea². Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἡ πόλις ὠνομάζετο Χαννία, ὅπερ οἱ Ἑνετοὶ ἔλεγον Canea, ἐπίστευσεν, ὅτι Λαχανέας θὰ ὠνομάζετο ἡ πόλις εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν. Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην εἶπον τῷ Buondelmonti ἐπισκεφθέντι τὰ Χαννία, ὅστις καὶ παρέλαβεν αὐτὴν γράψας Lacanea, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ μεταφράσῃ καλῶς καὶ νὰ ἀποδώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ Λαχανέας=τόπος ἐν ᾧ ἀφθονοῦσι λάχανα³.

¹ Παρατηρητέον ὅτι καὶ τὸ Κυδωνία ὁ Buondelmonti ἠρμήνευσεν «a cotanorum affluentia» οὐχὶ ὀρθῶς.

² Πιθανῶς οὗτος ἐὰν ἐγίνωσκε τὸ la Canea, νὰ ὑπέλαβεν αὐτὸ ὡς πλάνην τῶν Ἑνετῶν Λαχανέας—La Canea.

³ Ὅμοιον τι ἔπαθον οἱ ἡμιμαθεῖς λόγιοι Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου προκειμένου περὶ τοῦ Μορέας Πβ. Joh. Leunclavius, Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua lingua scripti, 1588, σ. 63: «nomen (ἐννοεῖται τῆς Πελοποννήσου) ipsum derivant Graeci nunc ab arbore moro (=μορέα)». Ἴδ. καὶ τὴν πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ Α. Χατζῆ: Μορέας—Ἰχθὺς ἐν Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 9 (1930/2) σ. 65—91, ἰδίως ἐν σ. 66—67 καὶ 74—75. Οὗτοι ἠγνό-

Τὴν παρὰ τῷ Buondelmonti ἐτυμολογίαν ταύτην ἀκολουθῆσας ὁ G. Gerola, Monumenti Veneti nell' Isola di Creta, Venezia 1905, τόμ. Α' σ. 18 κ. ἐξ., ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ Χαννία ἐτυμολογικῶς προέρχεται ἐκ τοῦ Λαχανέας. Ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἑνετοὶ τὸ Λαχανέας τοῦτο παρέλαβον ὡς Lacanea, ὅτι μεταγενεστέρως μετεβλήθη ὑπὸ τούτων εἰς La Canea καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπεσιώπησαν τὴν ὡς ἄρθρον ὑποληφθεῖσαν πρώτην συλλαβὴν La καὶ ἔμεινε τὸ Canea, ἐξ οὗ Χαννία. Ἵνα στηρίξῃ δὲ τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην, ἀναφέρει καὶ ἄλλο τοπωνύμιον La Chanìa ἐκ Κρήτης, ὡς διορθοῦται τὸ τοπωνύμιον Lathania, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης Α. Zeno πρὸς τὸν δόγην τῆς Ἑνετίας L. Thierolo, ἰδ. Tafel-Thomas, ἔνθ. ἀν., τόμ. Γ' 1256—1299, Wien 1856, σ. 105 ἀριθ. CCCLX.

Ὁ Σ. Ξανθουθίδης, Ἀθηνᾶ 35 (1923) σ. 236, δι' ἀνακρινώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν ὑπεστήριξε τὴν ἐκ τοῦ Λαχανέας ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου Χαννία. Βραδύτερον δὲ μονολότι ὑπεστήριξεν, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 65 κ. ἐξ., ὅτι καὶ ἐκ τοῦ προσηγορικῶν χάνι ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον, δὲν ἔπαισε θεωρῶν τὴν ἀπὸ τοῦ Λαχανέας ἐτυμολογίαν ὡς πιθανὴν καὶ μάλιστα προσέθηκε πρὸς ἐπιρῶσιν ταύτης, ὅτι καὶ ἐν ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ τοῦ γ' π.Χ. αἰῶνος ἀναφέρεται κόμη Λαχαννία παρὰ τὴν Κυθωνίαν.

Ὁ Ber. Gerola, Le etimologie dei nomi di lu-

ουν, ὅτι ὁ τύπος Μορέας εἶναι ἀρχαιότερος (1111 μ. Χ.) τοῦ la Morea καὶ ὅτι οὐδέποτε ἡ Πελοπόννησος ἐκλήθη ἡ Μορέα, παρεσύρθησαν δὲ ἐκ τοῦ ὑστερογενεῶς - ξενικοῦ la Morea. Τὸ ὑστερογενές - ξενικὸν Canea ἐγνώριζε καὶ ὁ ἡμιμαθὴς λόγιος συντάκτης τοῦ ἐκ Κρήτης κώδικος τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου Σκοπέλου καὶ ἔγραφε «τὰ περίγυρα τῶν Χανναίων!» κατὰ τὸ «τῶν Χαννίων» ἀγνοῶν ὅτι τὸ Canea εἶναι ἐνικοῦ ἀριθμοῦ θηλυκόν. Ἰδ. Σ. Λάμπρου, Βραχέα Χρονικά ὑπὸ Κ. Ἀμάντου (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τόμ. Α' τευχ. α', ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1932 σ. 13.

o g o in Cristoforo Buondelmonti, ἐν Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, Anno academico 1932—1933, τόμ. XCII μέρος δεύτερον σ. 1129—1174, πραγματενόμενος τὰς ἐτυμολογίας τοῦ Buondelmonti λέγει ἐν σ. 1171¹, ὅτι οὗτος δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τὴν ἀπλουσιότητα καὶ κοινοτάτην ὁδόν, ἀλλ' εὐρίσκει ἀναγκαῖον νὰ καταστήσῃ πολυπλόκους τὰς ἐρμηνείας αὐτοῦ, ἀποφεύγων πλήρως τὴν ἐκδοχὴν ἐτυμολογικῶν τινῶν συσχετίσεων, καίπερ γραμματικῶς ὀρθῶν. Φέρει δ' ὡς παράδειγμα τὸ Lacanea, περὶ οὗ πιστεύει, ὅτι ὁ Buondelmonti ἐτυμολογῶν «a caulibus penuria», προβαίνει εἰς ἐτυμολογίαν ἐκ τῶν λεγομένων «a contrariis», μολονότι, λέγει, συμφωνῶν πρὸς τὸν G. Gerola, ὁ τύπος τοῦ σχηματισμοῦ ἡδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τοῦτον εἰς περιληπτικόν.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Buondelmonti οὐδεμίαν ἐτυμολογίαν ἰδίαν ἐκφέρει, ἀλλὰ κακῶς ἀποδίδει ἐτυμολογίαν, ἣν παρέλαβε παρ' ἄλλων, ἐλέχθη ἀνωτέρω σ. 10.

Ὁ Ν. Τωμαδάκης, Ἑλληνικά 7 (1934) σ. 154, παραδέχεται ὡσαύτως ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εὗρον συνοικισμόν Λαχανέας, ὅτι τοῦτον μετέγραψαν εἰς Lacanea καὶ ὅτι βραδύτερον ὑποληφθέντος τοῦ la ὡς ἄρθρου, τὸ τοπωνύμιον ἐγράφη La Canea καὶ περαιτέρω Canea. Πότε ὁμως «βραδύτερον» ἀφ' οὗ ἡ λέξις συναντᾶται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοὺς τύπους Cania καὶ Canea, μετὰ ταῦτα δὲ la Canea καὶ la Cania καὶ μόνον παρὰ Buondelmonti (1415) Lacanea, ὁ Ν. Τωμαδάκης δὲν ἐξηγεῖ.

Πρὸς τ' ἀνωτέρω ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς :

α') Τὸ τοπωνύμιον *Lac(h)anea εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου πλάσμα τῶν πληροφορητῶν τοῦ Buondelmonti.

¹ «... e notevolissimo osservare come il Buondelmonti non segue sempre la via più semplice e più via, ma trovi il bisogno di complicare le sue spiegazioni, sfalsando completamente il significato di alcune connessioni etimologiche anche se grammaticalmente essate. Ecco infatti che egli deriva il nome Laghanea (Canea) «a caulibus penuriam» mentre anche il tipo di formazione poteva metterlo sull'avviso di trovarsi di fronte ad un colletivo».

β') Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ πόλις ἔκαλεῖτο κατ' ἀρχὰς Lacanea καὶ οὐχὶ Canea. Ἵνα ἀποδείξω τὸ ἀνακριβές τοῦ πράγματος, προέβην εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων τύπων τῆς λέξεως ἐν τοῖς κάτωθι συγγράμμασι, περὶ ὧν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἀποτελοῦσι τὰς κατ' ἔξοχὴν ἀσφαλεῖς πηγὰς, ἀφ' ὧν δυνάμεθα νὰ ἀρῶμεθα πληροφορίας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας.

1) Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Θεοπίσματα τῆς βενετικῆς Γερουσίας 1281—1385, ἱστορικὰ κρητικὰ ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. Β' τευχ. α', ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) Ἀθῆναι 1936. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ δημοσιεύονται θεοπίσματα τῆς ἐνετικῆς Γερουσίας ἀφορῶντα εἰς τὴν Κρήτην καὶ βεβαίως καὶ εἰς τὰ Χαννία. Τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον ἀπαντᾷ ἄνευ ἐξαιρέσεως ὑπὸ τοὺς τύπους Canea καὶ Chanera ἄνευ τοῦ ἄρθρου.

2) Hipp. Noiret, Documents inedits pour servir a l'histoire de la domination venetienne en Crète de 1380 à 1485 Paris 1892. Τὸ βιβλίον τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ προηγουμένου. Πανταχοῦ συναντᾶται ὁ ἄνευ τοῦ ἄρθρου τύπος Canea ἢ Chanera, μόνον δ' ἐν σ. 276 καὶ 296 ἐν ἰταλικῷ (ἐνετικῷ) κειμένῳ τῶν ἐτῶν 1420 καὶ 1423 συναντᾶται πεντάκις ὁ μετὰ τοῦ ἄρθρου τύπος la Cania.

3) Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Ἀποφάσεις μεζονος συμβουλίου Βενετίας 1255—1669, ἱστορικὰ κρητικὰ ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας (Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τόμ. Α' τευχ. β', ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) Ἀθῆναι 1933. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ δημοσιεύονται ἀποφάσεις τοῦ μεζονος συμβουλίου τῆς Ἑνετίας ἀφορῶσαι εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἡ μητρόπολις φέρεται συχνάκις ἀσχολουμένη περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως Χαννίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1259 (10 Ἰουλίου) μέχρι τοῦ 1641 (25 Αὐγούστου). Τὸ τοπωνύμιον ἄνευ ἐξαιρέσεως συναντᾶται πάντοτε μέχρι τοῦ ἔτους 1484 (19 Δεκεμβρίου) ὑπὸ τοὺς τύπους Canea καὶ Chanera κλινόμενον κατὰ τοὺς κανόνας τῆς λατινικῆς γραμματικῆς Canea ἢ Chanera, Canee ἢ Chanee (ἦτοι Caneeae

πβ. Candie, Crete, Moree κλπ.) Caneam ἢ Chaneam. Ἐπὶ τοῦ ἔτους τούτου κ. ἕξ. τὸ τοπωνύμιον γράφεται αὐτόθι μετὰ τοῦ ἄρθρου la, la Cania καὶ la Canea, della Canea, alla Canea, ἐν ἀποφάσεσι ληφθείσαις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1516 (14 Σεπτεμβρίου) καὶ 1641 (25 Αὐγούστου), διότι πλέον αἱ ἀποφάσεις γράφονται ἰταλιστὶ (ἐν ἐνετικῇ διαλέκτῳ).

4) Fl. Cornelius, Creta Sacra, Venetiis 1755. Αὐτόθι παρὰ τὸν ἐπικρατοῦντα τύπον Canea, Chanea καὶ Cania συναντᾶται καὶ ὁ τύπος la Canea, la Chanea ἐννεάκις: τόμ. Α' σ. 42, 122, 262, τόμ. Β' σ. 149, 150, 154 δις, 157, 158. Ὁ μετὰ τοῦ ἄρθρου δ' ὅμως τύπος ἀνήκει τῷ συγγραφεῖ, ὅστις ἔγραφε τῷ 1755, ὅτε εἶχε πλέον ἐπικρατήσει ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφορὰ τοῦ τοπωνυμίου (ἰδ. κατωτέρω σ. 15 τὰ γραφόμενα περὶ τοῦ ἰταλικοῦ τοπωνυμίου La Spezia) καὶ ἠδύνατο καὶ ἐν λατινικῷ κείμενῳ γὰρ τεθῆ. Ἐναντιθέτως ἢ ἄνευ τοῦ ἄρθρου τύποι περιέχονται ἐν ἀποσπάσμασι συγγραμμάτων, ἐγγράφοις κλπ. αὐτόθι δημοσιευμένοις, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς ὀλόκληρον τὴν περίοδον τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐνετοκρατίας¹.

5) Ἐν τῷ περιοδ. Χριστιανικῇ Κρήτῃ 2 α' (1913) σ. 200—201 καὶ 206 δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ Σ. Ξανθοῦδίδου δύο δυνάμει διατάγματα τοῦ δυνάστη τῆς Ἐνετίας Λεονάρδου Δονάτου τῶν ἐτῶν 1608 καὶ 1611. Ἐμφότερα τὰ διατάγματα ταῦτα κατὰ μὲν τὸν πρόλογον καὶ ἐπίλογον γράφονται λατινιστὶ, κατὰ δὲ τὸ περιεχόμενον ἰταλιστὶ, ἀναφέρεται δὲ τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον ἐν μὲν τῷ προλόγῳ (λατινικὸν κείμενον) ἄνευ τοῦ ἄρθρου, ἐν δὲ τῷ λοιπῷ μέρει τῶν διαταγμάτων (ἰταλικὸν κείμενον) μετὰ τοῦ ἄρθρου.

¹ Πβ. ὡσαύτως: α') J o h. Meursius, Creta, Cyprus, Rhodus, sive de nobilissimarum harum insularum rebus et antiquitatibus, Amstelodami 1675, ἐνθα ἅπαξ ἀναγράφεται τὸ τοπωνύμιον ὑπὸ τὸν τύπον C a n e a ἰδ. αὐτόθ. Creta σ. 21. β') L a u r e n t i i d e M o n a c i s, Veneti, Cretae cancellarii, C h r o n i c o n d e r e b u s V e n e t i s (ἕκδ. Fl. Cornelius) Venetiis 1758, ἐνθα συναντᾶται πάντοτε ὁ ἄνευ τοῦ ἄρθρου τύπος.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰταλικοῦ τύπου *la Canea* ὁ ἄνευ τοῦ ἄρθρου *Canea* δὲν ἔπαισε συναντώμενος κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ κλινόμενος κατὰ τοὺς κανόνας τῆς λατινικῆς γραμματικῆς *Canea--ae* κλπ. ἐν ᾧ τὸ *la Canea* παραμένει, ὡς γνωστόν, ἄκλιτον. Καὶ ὅμως, ἐὰν τὸ *Lacanea* (=Λαχανέας) ἔδιδε τὸ *Canea*, ἔπρεπε ἔστω καὶ ἅπαξ νὰ συνητιᾶτο τύπος τούτου ἐν πλαγίᾳ τινὶ πτώσει.

Ἡ συνήθης μετὰ τοῦ ἄρθρου *la* ἐκφορὰ τοῦ *Canea*, οὐδεμίαν στενὴν συνάρειαν τούτων ὑπεμφαίνει δυναμένην νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀρχικὸν **Lacanea*, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς συνήθης τρόπος ἐκφορᾶς ἐν τε τῇ ἰταλικῇ καὶ γαλλικῇ γλώσσῃ ἀφορῶν εἰς ὠρισμένα τοπωνύμια. Ἐνῶ δηλαδὴ οὐδέποτε οἱ Ἴταλοὶ ἐκφέρουσι μετὰ τοῦ ἄρθρου τὰ τοπωνύμια (πβ. *Brindisi, Napoli, Roma* κλπ. πάντοτε ἄνευ ἄρθρου), προκειμένου περὶ τινων, ἥτοι α) τῶν ξένων *l'Aja, la Canea, la Morea, il Cairo, il Pireo* κλπ. β) τῶν ἰταλικῶν *la Mirandola, la Rocella, la Spezia* κλπ., ἐκράτησεν ἀποκλειστικῶς ἢ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφορὰ αὐτῶν. Συμφώνως δὲ πρὸς πληροφορίαν εὐγενῶς παρασχεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης *S. G. Mercati* ἢ τοιαύτη μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφορὰ ἔχει ἐπικρατήσει τοσοῦτον, ὥστε διὰ διατάγματος τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως ἐσχάτως ἐκδοθέντος καθιερώθη προκειμένου περὶ τῆς πόλεως *Spezia* ἢ ὀνομασία «*la Spezia*». Θὰ ἦτο γελοῖον ἂν οἱ μεθ' ἡμᾶς πειρώμενοι νὰ ἐτυμολογήσωσι τὸ τοπωνύμιον *la Spezia*, ἀνεζήτητον ἐν τῷ ἄρθρῳ *la* τὴν πρώτην συλλαβὴν λέξεως *laspezia*¹. Ἐπρεπε λοιπὸν ὁ *G. Gerola* γινώσκων τ' ἀνωτέρω νὰ μὴ τραπῇ πρὸς ἀναζήτησιν ἀρ-

¹ Μετὰ τοῦ ἄρθρου ὡσαύτως ἐκφέρονται πάντοτε ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ ὠρισμένα τοπωνύμια γαλλικὰ καὶ ξένα, ὡς π. χ. *le Caire, le Cateau, le Châtelet, le Chesne, l' Ecluse, le Havre, le Parcq, le Phalère, le Pirée, le Portel, le Quesnoy, la Canée, la Capelle, la Chapelle d' Angillon, la Bassée, la Ferte, la Haye, la Jarrie, la Mecque, la Rochefoucauld, la Rochelle* κλπ. Ὁ *Ferdinand Brunot* ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *La pensée et la langue*, Paris 1922, σ. 169, ὑποστηρίζει οὐχὶ ὀρθῶς, ὅτι τὰ ἐκ κοινῶν οὐσιαστικῶν προερχόμενα τοπωνύμια τηροῦσι τὸ ἄρθρον.

χικοῦ τύπου *Lacapea* παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ *Buondelmonti*.

γ') Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 11) ὁ *G. Gerola*, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν ἐκ τοῦ *Λαχανέας* προέλευσιν τοῦ *Χαννία*, προσάγει καὶ ἕτερον τοπωνύμιον *Lachania*, ὡς διορθοῦται τὸ παρὰ *Tafel-Thomas* τοπωνύμιον *Lathania*, ὅπερ ἀναγράφεται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης *A. Zeno* πρὸς τὸν δόγην τῆς Ἐνετίας *L. Thierolo*. Τὸ τοπωνύμιον δ' ὅμως τοῦτο, ὅπερ ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *la Capia*, οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸ ὑποτιθέμενον *Λαχανέας* οὐδὲ δύναται νὰ εὐσταθῇ ἢ γενομένη διόρθωσις, διότι, ὡς ἀπέδειξεν ὁ *Γ. Σήφακας*, *Κρητικαὶ Μελέται* 1 (1933) σ. 285 - 286, ἐν τῷ ἐγγράφῳ πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν *Laconia*, ἐπειδὴ περὶ οὐδενὸς *Λαχανέας* πρόκειται, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τότε τοπικοῦ κέντρου *Φουρνῆς Μεραμβέλλου χωρίου Λακόνια*. Τὸ χωρίον τοῦτο σφύζεται ἔτι καὶ νῦν καὶ μάλιστα εἶναι διηρημένον εἰς δύο συνοικισμοὺς εἰς *Μέσσα Λακόνια* καὶ *Ὁξω Λακόνια*¹. Τοῦτο βεβαίως, δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ γινώσκῃ ὁ *G. Gerola*, ὁ *Σ. Ξανθουδίδης* δ' ὅμως ὄφειλε νὰ ἐλέγξῃ γραφῶν περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως *Χαννία*.

δ') Περὶ τοῦ ἐξ ἀρχαίας ἐπιγραφῆς τοπωνυμίου *Λαχανία*, ὅπερ ὁ *Σ. Ξανθουδίδης* προσκομίζει (ἰδ. ἀνωτέρω σ. 11), ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν ἐκ τοῦ *Λαχανέας* ἐτυμολογίαν τῶν *Χαννίων*, ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς :

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἡ πόλις τῆς *Κυθωνίας* δωρεῖται τοῖς ἐν αὐτῇ προξένοις τῶν διαφόρων πόλεων ἀμπέλους, γῆν καὶ οἰκίας ἐν ταῖς πέριξ κώμαις καὶ μεταξὺ ἄλλων, ἅτινα δωρεῖται τῷ Ἀρκαδί Μισγόλα, δίδει καὶ «ΟΙΚΙΑΝ <Ε>Ν ΤΑΙ ΛΑΧΑΝΙΑΙ Κ<Ω>ΜΑΙ». Τοῦ μέρους ὅμως τούτου τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχουσι διάφοροι ἀναγνώσεις· οὕτω *ΛΑΧΑΝΙΑΙ* ἀναγινώσκει ὁ *Hiller* παρὰ *Dittenberger*, *ΛΑΧΑΝΙΑΙ* ὁ *Dittenberger*, *ΑΛ-*

¹ Ἰδ. τὸ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, Λεξικὸν δῆμων, κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος (ἀπογραφή 1920), Ἀθῆναι 1923, σ. 60 καὶ *Σ. Ξανθουδίδης*, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 40.

ΛΑΝΙΑΙ Δὲ Muratori, ΑΛΛΑΡΙΑΙ Δὲ Ziebarth καὶ τέλος ΑΛΧΑΝΙΑΙ ἀναγινώσκειται ἐν ᾽Αμβροσιανῶ κώδικι ἰδ. G. Dittenberger, Sylloge inscriptionum graecarum, τόμ. Γ' (ἔκδ. γ' 1920) ἀριθμ. 940 ἔνθα καὶ αἱ παραπομπαί¹. Δὲν δυνάμεθα δῆλον ὅτι μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἣτις ἔχει ἤδη ἔξαφανισθῆ, ἔκειτο ΛΑΧΑΝΙΑΙ. Πάντως, ἐὰν εἶναι ἀναγεγραμμένον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΛΑΧΑΝΙΑΙ, ἢ θέσις τῆς λέξεως ἐπιβάλλει ἡμῖν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιθέτου (ἰδ. ἀρχ. ἐπίθ. λαχάνιος) καὶ ὅτι τὸ τοπωνύμιον ἦτο οὐχὶ Λαχανία, ἀλλὰ Λαχανία Κώμα, διότι ἐὰν ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα, ἔπρεπε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ νὰ εἶχε γραφῆ «ΕΝ ΤΑΙ ΚΩΜΑΙ ΛΑΧΑΝΙΑΙ». Περὶ οὐδενὸς λοιπὸν τοπωνυμίου Λαχανία πρόκειται, οὐδὲ δύναται ὁπωσδήποτε τοῦτο νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ὑποστηριζόμενον Λαχανέας (= λάχανον + μεσαιων. περιεκτικὴ κατάλ. -έας).

ε') Τοπωνύμιον Λαχανέας, μολονότι ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ, παρ' οὐδεμιᾶς ἑλληνικῆς ἢ ξένης πηγῆς μαρτυρεῖται ἐν τῇ ἐν λόγῳ περιοχῇ. Ἐὰν ὑπῆρχε Λαχανέας τοπωνύμιον, ὅπερ οἱ Ἐνετοὶ θὰ παρελάμβανον ὑπὸ τὸν τύπον Lacanea (πβ. Platanea, Prinea

¹ Τῷ αὐτῷ ᾽Αρκάδι Μισγόλα ἡ πόλις τῆς Κυθωνίας δωρεῖται ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐπιγραφῇ καὶ «ΑΝΠΕΛΩΝ ΔΙΠΛΕΘΡΙΑΝ ΕΝ ΣΧΙΝΟΥΡΙ». Ὁ Ν. Τωμαδάκης συζητῶν ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Χαννίων «Κήρυξ» τῆς 16 Νοεμβρίου 1934 μετὰ τοῦ Γ. Σήφακα περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Χαννία, γράφει περὶ τοῦ τοπωνυμίου τούτου τὰ ἑξῆς: «Τὸ Σχινούρι τοῦτο συντασσόμενον μετὰ τῆς ἐν προθέσεως εἶναι βεβαίως πῶσις τοπικῆ δοτικῆ προϋποθέτουσα ὀνομαστικὴν τινα, ποίαν δὲν δύναμαι νὰ συμπεράνω ἀσφαλῶς». Ἐν ὑστερογράφῳ δὲ «πέθομαι ὅτι ἀντὶ Σχινούρι θὰ ἔπρεπε ν' ἀναγνώσωμεν Σχινούντι (ὄνομ. ἢ Σχινόυς, κατὰ τὰ Τραπεζοῦς, Κερασοῦς κτῶ.). Ὀνομαστικὴν ὄνοματος ἔχοντος τὴν δοτικὴν Σχινούρι, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν δύναμαι νὰ εὔρω». Καὶ ὁμοῦ παρὰ R. Kühner—Fr. Blass, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache, Hannover 1890, τόμ. Α' σ. 443 κ.εξ. κεφάλαιον Substantive auf ις, υς, υ, Adjektive auf υς, εια, υ in den Dialekten, ἐρμηνεύεται αὐτὸ τοῦτο τὸ Σχινούρι τῆς ὡς ἄνω ἐπιγραφῆς, ὡς διαλεκτικῆ δοτικῆ ἀπὸ ὀνομαστικῆς Σχίνουρις.

κλπ.), ἡ σημασία τῆς λέξεως θὰ ἦτο σαφεστάτη ἐν τῇ γλωσσικῇ συνειδήσει τῶν λαλούντων, ὥστε θὰ ἦτο δύσκολον, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον, δύναται τις νὰ εἴπῃ, νὰ συσκοτισθῇ ἡ σημασία τῆς λέξεως, νὰ νομισθῇ αὕτη ἐνετική, νὰ θεωρηθῇ ἡ πρώτη συλλαβὴ ὡς τὸ ξενικὸν ἄρθρον *la*, ν' ἀφαιρεθῇ τοῦτο καὶ νὰ προκύψῃ ἐκ τοῦ ὑπολειφθέντος *Canea* ἑλληνικὸν *Χαννία* (τά)! Ταῦτα οὕτως ἀβασανίστως ἐκφερόμενα ἀποτελοῦσιν ἀλχημίαν ἄγνωστον τῷ λαῷ ὁμιλοῦντι φυσικῶς καὶ ἀβιάστως τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν καὶ οὐδένα βεβαίως πείθουσι. Διότι ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ *Λαχανέας* ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν *Λαχανεάς* ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἢ *Λαχανές* ἐν τῇ Δυτικῇ Κρήτῃ, ἀλλὰ πλέον οὐ.

Τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος σάλος ἐπεκράτησεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀτυχοῦς προσπαθείας ἡμιμαθοῦς τινος λογίου Ἑλληνοσ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸς ἐρμηναίαν τοῦ τύπου *la Canea*, ὅστις ἀνοήτως ὠδήγησε τοῦτον πρὸς ἑλληνικὸν *Λαχανέας*. Ἀξιόλογοι φιλόλογοι, ὡς ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης καὶ ὁ G. Gerola¹, παρεδέχθησαν ὅτι ἀπὸ ἀρχικοῦ *Λαχανέας* (ὁ) εἶναι δυνατόν νὰ προῆλθε τὸ *Χαννία* (τά), ὅπερ οὐδὲ ὁ Buondemonti ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ, διότι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, οὗτος παρεδέχθη μὲν ὅτι ἀπὸ τοῦ *Λαχανέας*—*Lac(h)anea* ὠνομάσθη ποτὲ ἡ Κυδωνία, ἀλλὰ πλέον οὐ, τὸ δὲ *Canea* οὐδόλως συνεσχέτισεν, ὡς οἱ ἀνωτέρω, πρὸς τὸ *Lac(h)anea*, ἀλλ' ἄλλως ἠρμήνευσε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν ᾧ ὁ Γ. Χατζιδάκις, Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν, 14 (1917/8) σ. 3, ἐδίδαξεν ὅτι «ἐκεῖναι μάλιστα αἱ κριτικαὶ διορθώσεις καὶ ἐτυμολογίαι κρίνονται πολλοῦ λόγου ἄξια ὅσαι συμβάλλονται εἰς κραταίωσιν τῶν γλωσσικῶν νόμων, ἤτοι ἐκεῖναι δι' ὧν ἐξευρεθείσης τῆς ὀρθῆς γραφῆς ἢ τοῦ ὀρθοῦ ἐτύμου, ἀποδείκνυται ὅτι οἱ γλωσσικοὶ νόμοι, φωνητικοί, κλιτικοί, παραγωγικοί, συντακτικοί, σημασιολογικοί, οἵτινες διὰ πλημμελεῖ γρα-

¹ Καὶ ὁ F. Dölger κρίνων ἐν *Byzantinische Zeitschrift* 35 (1935) σ. 182 τὴν ἀνωτέρω (σ. 12) μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Ν. Τωμαδάκη, θεωρεῖ πιθανωτέραν τὴν ἐκ τοῦ *Λαχανεάς*—*Lacanea* ἐτυμολογίαν τῆς λ. *Χαννία*.

φῆν ἢ ἐτυμολογίαν ἢ δι' ἄγνοιαν ἐφαίνοντο ἀθετούμενοι καὶ παραβαινόμενοι κατ' ἀλήθειαν δὲν ἀναιροῦνται, ἀλλ' ἰσχύουσι πάντοτε καὶ δὴ ὅτι ἀντὶ ἀνωμαλίας καὶ συγχύσεως ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς αὐτὰς πλήρης κανονικότης καὶ τάξις».

Β'. Canea—Χανιά. Κυρίως παρὰ Chr. Buondelmonti διακρίνονται δύο ὀνοματοθέται: α') Οἱ παλαιότεροι: Λαχανέας—Lac(h)anea καὶ β') Οἱ σύγχρονοι (nunc!): Canea: «nunc propter iniquos incolas Canea vocatur» καὶ ἀλλαχοῦ «Caneam nunc ab iniquis hominibus nominamus» ἰδ. ἀνωτέρω σ. 9.

Ἐρμηνεύων ὁ Buondelmonti τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὀνομασίαν τῆς πόλεως διὰ τοῦ «propter iniquos incolas» εἶτε «ab iniquis hominibus» συνάπτει κατὰ τὸν Σ. Ξανθοῦδίδην, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 65, τὸ τοπωνύμιον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὄημα **χά ν ο μ α ι**.

Κατ' ἄλλην τινὰ ἐκδοχὴν ὁ Buondelmonti συνῆψε τὸ τοπωνύμιον μᾶλλον (πβ. nominamus!) πρὸς τὸ θηλυκὸν ἀνυπάρχου ἐπιθέτου *caneus, πλανηθεὶς ἐκ τῶν σημασιῶν τοῦ ἐπιθέτου caninus καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ canis ἰδ. K. E. Georges, Lateinisch—deutsches Handwörterbuch (ἔκδ. 8η, 1918) ἐν λέξεσι caninus καὶ canis.

Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει πρόκειται περὶ τερατωδῶν ἐτυμολογιῶν, αἵτινες δὲν χρῆζουσιν ἀνασκευῆς. Περὶ τῆς δευτέρας μόνον ἐκδοχῆς βλέπε ὅσα γράφομεν κατωτέρω ἀνασκευάζοντες τὴν ὑπὸ τοῦ Β. Ψιλάκη προενεχθεῖσαν ἐτυμολογίαν.

Γ'. Χθονία—Χανιά. Ὁ Κ. Κριτοβουλίδης, Ἀπομνημονεύματα τοῦ περὶ αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολέμου τῶν Κρητῶν, Ἀθῆναι 1858, σ. 4 ἐν ὑποσημ. γράφει: «Ἄν τὸ ὄνομα Χανία δὲν εἶναι παραφθορὰ τοῦ Χθονία, ὀνόματος ἀρχαίου τῆς Κρήτης, τότε πιθανὸν ὅτι ὠνομάσθησαν οὕτως ἀπὸ τινος κατακτητοῦ Χάνη καλουμένου ἐπὶ Σαρακηνῶν, ὅτε ὑπέταξαν πρὸς καιρὸν τὴν Κρήτην. Τοιαύτη εἶναι τοῦλάχιστον ἡ παράδοσις»¹.

Ἡ ἐκ τοῦ Χθονία ἐτυμολογία τῆς λέξεως Χαννία δὲν εἶναι ὀρθή, διότι α') γλωσσικῶς δὲν δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ

¹ Ἰδ. καὶ Γ. Καλαϊσάκιν, Ποικίλη Στοά 6 (1886) σ. 324.

Χθονία τὸ Χανία. Τὸ Χθονία ἠδύνατο νὰ τραπῆ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ εἰς Χτονία ἢ Χτονιά. Πβ. τὸ σημερινὸν χωρίον ἐν Εὐβοίᾳ Ὁχτονιά, περὶ οὗ ὁ καθηγητὴς Α. Χατζῆς, Byzant.—neugr. Jahrbücher 9 (1930/2) σ. 78, γράφει: «Ὁχτονιά (ἀρχαῖον Χθονία καθ' ἡμᾶς) — Ὁχτοναίτης καὶ Ὁχτονιάτης», β) τῇ ἀληθείᾳ ἢ νῆσος μόνον Κρήτη καὶ Candia¹ ὠνομάσθη, οὐδέποτε δὲ Χθονία ἢ ἄλλως πως. Ταύτη ἀπεδίδοντο πολλὰ ὀνόματα ὡς Ἀερία, Δολιχίη, Ἰδαία, Κουρῆτις, Τελχινία, Χθονία κ. ἄ., ἀλλά, ὡς φαίνεται, μόνον ὑπὸ τῶν ποιητῶν. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀπεδίδοντο καὶ εἰς ἄλλας νήσους πολλὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐκράτησάν ποτε ταῦτα καὶ ὅτι διὰ τούτων ὠνομάσθησαν αἱ νῆσοι· ἰδ. Ἄ. Χατζῆν, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1930 σ. 61—63, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 5 (1930) σ. 172—173 καὶ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1935/6 σ. 130 σημ. 1.

Δ'. Χάνης—Χανία. Ὡς εἶδομεν εὐθύς ἀνωτέρω ὁ Κ. Κριτοβουλίδης ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ Χαννία ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τινος Σαρακηνοῦ Χάνη.

Ἐκ τούτου ὁμοίως ὀνόματος Χάνης (ὁ) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προῆλθε τὸ τοπωνύμιον Χανία (τὰ). Ἐκ τούτου ὀνόματος τούτου ἢ πόλις θὰ ὠνομάζετο Χανεία (ἡ)· πβ. τὰ ἀρχαῖα Ἀκάδημος—Ἀκαδήμεια, Ἀλέξανδρος—Ἀλεξάνδρεια, Ἀντίοχος—Ἀντιόχεια κτῷ.

Ε'. Χάνι—Χάνια—Χανιά. Ὁ Γ. Καλαϊσάκης ἐν τῇ ἐφημερίδι τῶν Χαννίων «Ἐρευνα» τῆς 14 Δεκεμβρίου 1899 ἀριθ. φ. 33, ἠτυμολόγησε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Χαννία ἀπὸ τῆς περσαραβικῆς λέξεως han (=πανδοχεῖον, καπηλεῖον)—χάνι μετὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἔν τινι μέρει τῆς περιοχῆς, ἔνθα

¹ Καὶ τὸ ὄνομα Candia ἐπεκράτησε μόνον παρὰ τοῖς ξένοις, διότι «ἀπὸ τοῦ φρουρίου Candia ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν ξένων ὅλη ἡ Κρήτη Candia, ἀλλ' οἱ ἐγγύριοι οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὸ προσφιλὲς αὐτοῖς ὄνομα Κρήτη», Γ. Χατζιδάκις, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθήναι 1901, τόμ. Α' σ. 174.

νῦν ἡ πόλις, ἴσως ὑπῆρχον χάνια (τὴν λέξιν, κατὰ τοῦτον, εἰσήγαγον οἱ κατακτηταὶ Ἀράβες), ἦτοι πανδοχεῖα, καπηλεῖα καὶ ὅτι «οἱ Ἑνετοὶ ἀνοικοδομήσαντες ἐκ βάρθρων τὴν πόλιν ἐξιτάλισαν τὸ ὄνομα Χάνια εἰς Canea, ὅπερ ἐξελληνίσθη μεταγενεστέρως εἰς Χανία καὶ Χανιά». Παρετήρησε δὲ ὅτι καὶ οἱ Τούρκοι καταλαβόντες βραδύτερον τὴν Κρήτην οὕτω Χάνια ὠνόμαζον τὴν πόλιν.

Ἡ ἔτυμολογία αὕτη τοῦ Γ. Καλαϊσάκι ἐξενεχθεῖσα μάλιστα ἀπὸ ἐφημερίδος ἐπιτοπίου καὶ εὐρέως γνωσθεῖσα μεταξὺ τοῦ κρητικοῦ κοινοῦ, εἶναι λίαν γνωστὴ σήμερον καὶ θεωρεῖται ἀσφαλής.

Ταύτη συνετάχθη καὶ ὁ Σ. Ξανθουδίδης, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 63 κ.ἑξ., ὅστις ἐπίσης θεωρεῖ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Χαννία ἐπιβληθὲν διὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἰσήγαγον εἰς Κρήτην τὴν περσικὴν λέξιν han καὶ ὑπόστηρίζει (αὐτόθι σ. 66), ὅτι «ἀφοῦ ἡ λέξις χάνι εἶναι πανελλήνιος, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ παραδεχώμεθα ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἡ λέξις καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν μετὰ τὰς κατακτήσεις ἐλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ Ἀράβων».

Ὁ Ν. Τωμαδάκης, Ἑλληνικά 7 (1934) σ. 154, παραδέχεται ὅτι πλὴν τοῦ τοπωνυμίου Λαχανέας ὅπερ (κατὰ τοῦτον) εὔρον οἱ Ἑνετοί, «τὰ ἐν τῇ πολίχνῃ Ράμπνι-ελ-Τζιόμπν καταστήματα θ' ἀπετέλουν τὰ χάνια τῆς ἐποχῆς» καὶ δὴ καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ προσηγορικοῦ χάνι προέκυψε τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον, ὅπερ ἀπὸ παροξυτόνου ἐγένετο ὀξύτονον δι' ἀναλογίαν.

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἡ ἔτυμολογία αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀρθὴ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α') Ἐὰν ἡ πόλις ἀπὸ χανίων, ἦτοι πανδοχείων ὑπαρχόντων πού τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐλάμβανε τὸ ὄνομα, θὰ ὠνομάζετο Χάνια καὶ πλέον οὐ. Ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως θὰ ἦτο σαφεστάτη ἐν τῇ γλωσσικῇ συνειδήσει τῶν λαλούντων, οἵτινες, ὡς καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες, τὸν πληθυντικὸν τοῦ προσηγορικοῦ χάνι εἰς χάνια καὶ οὐδέποτε εἰς χανιά σχηματίζουσι. Τὸ προσηγορικὸν χάνι διὰ τῶν Τούρκων εἰσαχθὲν εἰς τε τὴν

Κρήτην καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἐχρησίμωσεν εἰς τὴν δημιουργίαν πολλῶν τοπωνυμίων, ἅτινα ἐπίσης παροξυτόνως ἐκφέρονται. Οὕτως ἔχομεν τοπωνύμια 1) Χά νι Ἀσάνη, Ἡρακλείου, Χά νι ἐν Μεσαρίᾳ Ἄνδρου, Χά νι Μπαμπαλῆ, Ἀποκορώνου, Χά νι Ζυγοῦ, Χά νι Γρεβενῶν, Χά νι ἐν Σουρμαίνοις Πόντου, Χά νι Ἐμίναγα Ἡπείρου, Χά νι Χατζῆ Γώγου, Ἡπείρου κλπ. 2) Χά νια Μπελεσίου Γορτυνίας, Χά νια Δραγουμάνου, Κορινθίας, Χά νια Κουμουνδούρου, Ἀσπροχώματος Καλαμῶν, Χά νια Κουτουμοῦς, Γυθείου, Χά νια Σαρατζῆ, Ἡλείας, Χά νια Στενοῦ Δωρίδος, Χά νια Ταράνης, Λακεδαίμονος, Τρία Χά νια Ἡπείρου, Χά νια Σταυρωμένου Κρήτης, Χά νι Χαλδίας Πόντου κλπ.¹

Ἀναλογικὸν καταβιβασμὸν τοῦ τόνου, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Ν. Τομαδάκης (ιδ. ἀνωτέρω σ. 21), ἐν λέξει, ἧς ἡ σημασία εἶναι σαφεστάτη ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαλούντων καὶ ἧς ἡ σημασία καὶ τὸ ἔτυμον συσκοτίζεται διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς θέσεως τοῦ τόνου ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀδυνατοῦμεν νὰ δεχθῶμεν. Τοιοῦτον καταβιβασμὸν τοῦ τόνου ὑπεστήριξε καὶ ὁ θελήσας νὰ ἐτυμολογήσῃ τὸ τοπωνύμιον Μορέας ἐκ τῆς σλαβικῆς λέξεως more, ἀλλ' ἀντεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθηναί 1901, τόμ. Α' σ. 4, γράψαντος: «ὁ καταβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀπὸ τῆς συλλαβῆς mo (more) ἐπὶ τὴν ἀκόλουθον συλλαβὴν re (Μορέας), εἶναι ἀδιανόητος».

β') Ἡ παρατήρησις τοῦ Γ. Καλαϊτάκι, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τὴν πόλιν Χά νια, οὐδόλως ἐνισχύει τὴν ἐκ τοῦ περσικοῦ han, προέλευσιν τῶν Χαννίων ἀλλὰ τοῦναντίον. Οἱ Τοῦρκοι ἤκουον παρὰ τῶν ἐντοπίων ἀφ' ἐνὸς μὲν χάνια = πανδοχεῖα καὶ

¹ Τὸ τοπωνύμιον Χανέα (ἠ), ὅπερ ἀναγιγνώσκειται ἐν ἑλληνικῷ ἐγγράφῳ Σικελίας τοῦ ἔτους 1155 (ιδ. G. Spata, Diplomi greci Siciliani inediti, Torino 1871, σ. 52) «μετὰ τῶν ἀμπελίων τῆς καθωλικῆς ἐκκλησίας, ὅπερ εἰσὶ εἰς τὴν Χανέα», φαίνεται φυτῶνυμον ἐξ ἀγνώστου μοι φυτοῦ. Παραδόξως ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης, ἐνθ' ἀν. σ. 66, τοῦτο ἀνεγνώσε ὡς Χανία (τὰ) καὶ προσκομίζει, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν ἐκ τοῦ χάνι ἐτυμολογίαν τῶν Χαννίων.

ἀφ' ἑτέρου Χαννιά τὴν πόλιν, ἐπειδὴ δὲ ἐνόμιζον ὅτι αἱ δύο λέξεις ἦσαν ταυτόσημοι ἐτόνισαν καὶ τὸ Χαννιά ὁμοίως πρὸς τὸ χάνια παροξυτόνως· ἰδ. I. Χλωρόν, Λεξικὸν τουρκοελληνικόν, Κωνσταντινούπολις 1900, τόμ. Β' σ. 2090. Παρὰ τὴν τεραστίαν δ' ὅμως ἐπίδρασιν τούτων ὁ κρητικὸς λαὸς οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ λέγῃ Χαννιά καὶ σαφῶς διαστέλλει τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἄλλων τοπωνυμίων Χάνια, ἅτινα εὐρίσκονται ἐν τῇ νήσῳ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ προσηγορικοῦ χάνι, χάνια. Καὶ παλαιότερον βεβαίως ἀλλὰ καὶ σήμερον δύναται ν' ἀκούσῃ τις ἐν Κρήτῃ φράσεις οἷαι: τὰ Χαννιά ἔχουνε πολλὰ χάνια, χάνια νὰ ᾄδῳ ἢν τὰ μάθια σου ᾄτὰ Χαννιά κ. ἄ.

Γ'. Χάνας—Χανία. Ὁ G. Gerola, Monumenti Veneti nell' Isola di Creta, Venezia 1905, τόμ. Α' σ. 16, ἀναφέρων διαφόρους προενεχθείσας περὶ τοῦ τοπωνυμίου Χαννιά ἐτυμολογίας, γράφει: «altri a spiegazione del nome inventano un etos Χάνος mai esistito». Οὗτος πιθανῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω (σ. 19) μνημονευθεῖσαν κατὰ παράδοσιν ἐτυμολογίαν, ἣν ἀποδίδει εἴτε ἐσφαλμένως εἴτε ἀκριβέστερον τοῦ Κ. Κριτοβουλίδου. Ἀλλὰ καὶ τὸ κύριον ὄνομα Χάνος (ὃ) δὲν δύναται νὰ δώσῃ τὸ τοπωνύμιον Χανία (τά). Ἀπὸ τοῦ ἤρωος τούτου (τοῦ ἀνυπάρχου!) ἡ πόλις θὰ ὠνομάζετο Χάνεια (ἦ)· πβ. τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω σ. 20 περὶ τῆς ἐκ τοῦ Χάνη ἐτυμολογίας τοῦ τοπωνυμίου.

Ζ'. Canea (=Κυνεῖα) — Χανιά. Ὁ Β. Ψιλάκης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1909, τόμ. Β' σ. 52¹, ὑπεστήριξεν ὅτι

¹ «Παρήχθη τὸ ὄνομα Χανία μετὰ τὴν τῶν Ἑνετῶν ἐνίδρυσιν ἐκ τῆς λ. cane (canis, chien), ἐξ οὗ καὶ ἡ γραφή τῆς λέξεως ἰταλιστὶ καὶ γαλλιστὶ Canea, la Canée (Κυνεῖα οὕτως εἰπεῖν), συμβολίζουσα οὕτω τὴν ἔννοιαν τοῦ συρφετοῦ ἐκείνου, τῆς πανσπερμίας, διότι, ὡς προεργέθη, καὶ πρὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ κατ' αὐτοὺς ἡ πόλις ἀληθῶς συνέκειτο ἐκ σύγκλудος πλήθους ἐξ ἐγχωρίων Βυζαντινῶν καὶ λευπάνων τινῶν ἴσως Σαρακηνῶν καὶ ἐκ Γενουαίων (ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὀνόματος Κολόμβου) καὶ τέλος ἐκ τοιούτων Ἑνετῶν, οἵτινες καθ' ὃ ἀντάρται καὶ ῥιζοσπάσται ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ λοιποῦ ὀπωσδήποτε κοινωνικὰ τῆς Ἑνετίας ἀποβράσματα καὶ πίστεως ἀμφιβόλου».

ὠνομάσθη ἡ πόλις, μετὰ τὴν τῶν Ἑνετῶν ἐνίδρυσιν καὶ συγκεκριμένως τῷ 1252 ὅτε καὶ ἐκτίσθη κατὰ τοῦτον ἐκ τοῦ δῆθεν ἰταλικοῦ θηλυκοῦ ἐπιθέτου *canea (=κυνεία), ἔνεκα τοῦ ποιοῦ τῶν ἐν αὐτῇ οἰκούντων.

Ἡ ἔτυμολογία αὕτη τοῦ Β. Ψιλάκη δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀρθὴ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

α') Ἐγκαταλείπει ἀποποθέτητον, ὡς μὴ ὄφελεν ὡς ἱστορικός, τὸ τοπωνύμιον *Canea* τῆς «*Sexteriorum Cretensium in militias divisio*» (ἰδ. ἀνωτέρω σ. 2 κ.ἑξ.), ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω ἐρορήθη, τοποθετεῖται ἄριστα διορθούμενον ὑπὸ τοῦ G. Gerola καὶ τοῦ Σ. Ξανθουδίδου εἰς *Cania* (γρ. *Cannia* = *Χαννία*).

β') Παραβλέπει τὴν κατηγορηματικὴν ὀῆσιν τῆς *Concessio Cretae* (ἰδ. ἀνωτ. σ. 3 κ.ἑξ.), ἣτις σαφῶς ποιεῖται μνεῖαν ἀνοικοδομῆσεως τῆς πόλεως: *civitatem Caneaе reaedificare*.

γ') Ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ἐλθόντες εἰς Κρήτην ἔσπευσαν νὰ μεταβιβάσωσιν εἰς *Canea* τὸ ὄνομα πόλεως ὑπαρχούσης καὶ ἐχούσης βεβαίως ὀνομασίαν τινὰ—τίνα δὲν ἀναφέρει ὁ Ψιλάκης!—μόνης δὲ ταύτης ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης. Ἄλλὰ τὸ ὄνομα *Χαννία* συναντᾶται ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐγγράφοις εὐθύς ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν Ἑνετῶν ἐν τῇ Κρήτῃ, μετὰ τῶν ἄλλων ἑκατοντάδων τοπωνυμίων, ἅτινα ὡς περίπου ἤκουσαν καὶ ἔγραψαν οἱ Ἑνετοὶ ἀποδώσαντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καλῶς τὰς τοπικὰς ὀνομασίας: πβ. *Aricornia* καὶ *Bicornia* (Ἀποκόρωνας), *Chissamo* (Κίσσαμος), *Gaidaronisso* (Γαϊδουρόνησο), *Kefala* (Κεφαλαῖς), *Pediata* (Πεδιάδα), *Priotissa* (Πυργιώτισσα), *Retimo* (Ῥέθυμνον), *Sfachia* (Σφακία), *Sitia* καὶ *Sitea* (Σητεία), *Stimboli* (᾽ς τὴν Πόλι! ἦτοι ἢ Ἀργυροῦπολις Ῥεθύμνης, ἣτις καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν ἐγγωρῶν λέγεται Πόλι)¹ κλπ.

¹ Παραδόξως ὁ Π. Κριάρης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1930, τόμ. Α' σ. 147, ἐκ τοῦ παρεφθαρμένου τούτου τύπου *Stimboli* φαντάζεται *Στίμπολιν* τινα (!) καὶ τοποθετεῖ ταύτην κατὰ τὰ σύνορα τῶν ἐπαρχῶν Μαλεβιζίου καὶ Μυλοποτάμου. Ὁμοίον τι συνέβη καὶ παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς προκειμένου περὶ τοῦ τοπωνυμίου *Spinalonga*. Τὸ τοπωνύμιον Ἐλοῦντα ἀπὸ τῆς φράσεως ᾽ς τὴν Ἐλοῦντα παρέλαβον οὗτοι

δ') Ἐάν ὑποτεθῆ ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ἀπεφάσιζον διὰ διαταγῆς, καὶ δι' οὓς ἀπιθάνους λόγους ἐκτίθησιν ὁ Β. Ψιλάκης, νὰ δώσῃσιν τῇ πόλει ὄνομα ἰσοδύναμον τῷ ἑλληνικῷ Κυνεία, ἔπρεπε νὰ καλέσῃσιν ταύτην οὐχὶ Canea¹ ἀλλὰ Canina, διότι οὕτω λέγεται ἰταλιστὶ τὸ θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου canino² καὶ βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν ἐκ τούτου νὰ προσέλθῃ τὸ ὄνομα Χαννεία (τά).

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔτι ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Β. Ψιλάκης δὲν ἀνήχθη εἰς ἐπίθετον (μολονότι ἐπίθετον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ἵνα ἀποδώσῃ αὐτὸ ἑλληνιστὶ διὰ τοῦ κυνεία), ἀλλ' εἰς τὸ θηλυκὸν ἰταλικὸν οὐσιαστικὸν canea (=molti cani che abbajano insieme particolarmente dietro la fiera, hurlements de chiens' ἰδ. C. Ferrari et J. Caccia, Grand dictionnaire Italien Francais ἐν λ.), πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ εὐσταθῇ ἡ ἐτυμολογία αὐτοῦ διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α') Τὸ Canea τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μεταβληθῆ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ εἰς Χανεά. Οἱ Κρηῖτες ἀκούοντες παρὰ τῶν Ἑνετῶν Canea ἠδύναντο νὰ εἴπωσιν Κανέα ἢ Κανεά ἢ Κανέ ἔτι συμφώνως τοῖς νόμοις τοῖς διέπουσι τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Δυτικῆς Κρήτης, οὐδέποτε ὅμως Χανεά Ἐναντιθέτως οἱ Ἑνετοὶ ἀκούοντες παρὰ τῶν Κρητῶν Χαννεία δὲν ἠδύναντο νὰ μεταγράψωσιν ἄλλως εἰμὴ Cannia καὶ περαιτέρω, δι' οὓς λόγους ἀνεπτύξαμεν ἄνωτέρω (σ. 6), Cannea³. Πβ. 1) λέξεις ἰταλικὰς ἀπὸ ε ἀρχολένας καὶ παραληφθεῖσας εἰς τὴν ἑλληνικὴν:

ὑπὸ τὸν τύπον Stinelonta καὶ οὕτως ἐγράφετο τοῦτο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἑνετικῆς κυριαρχίας. Σὺν τῷ χρόνῳ παρητυμολόγησαν τὸ τοπωνύμιον πρὸς τὸ ὄνομα τῆς παρὰ τὴν Ἑνετιανήσιδος Spinalonga, ἣ δὲ παρετυμολογία αὕτη, ἐπειδὴ προσέχειτο περὶ φρουρίου - διοικητηρίου, ἐπεβλήθη τοῖς ἐντοπίοις καὶ ἐξετόπισε τὸ παλαιὸν κρητικὸν τοπωνύμιον ἰδ. Σ. Ξανθοῦδίδην, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 3 (1926) σ. 38—39.

¹ Caneo ἐπίθετον, οὗ τὸ θηλυκὸν θὰ ἦτο canea, εἶναι ἀνύπαρκτον ἐν τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ.

² Ἐκ τοῦ λατινικοῦ ἐπιθέτου caninus - a - um.

³ Τὰ μεσ. κείμενα βεβαίως παρέχουσιν ἡμῖν Cania καὶ Canea ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Cannia καὶ Cannea, ἀλλὰ τοῦτο οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει.

cannella—καννέλλα, cantonata—καντουνάδα (=γωνία, ἐν Κρήτῃ κ. ἄ.), cararrare—καπαρρώνω, carrello—καμπέλλο, caripatato—καλειανᾶτο, carra—κάπλα, carrone—καπλώνι, carrozza—καρότσα, cassa—κάσσα κλπ. 2) λέξεις ἑλληνικὰς ἀπὸ ἄρχομένηας παραληφθεῖσας εἰς τὴν ἰταλικήν: χάος—caos, χαρακτηριστῆρ—carattere, χάρις—carta καὶ ἀπὸ τούτου ἐν τῇ ἑλληνικῇ κάρτα, χολέρα—colera, χορδὴ—corda καὶ ἀπὸ τούτου ἐν τῇ ἑλληνικῇ κόρδα, χρονικὸς—cronico, χρονολογία—cronologia κλπ. β') Ὁ ἀνωτέρω (σ. 7 κ. ἔξ.) ἐκ διαφόρων πηγῶν, ἃς παρέθεσα, πιστωθεὶς τύπος Cania πῶς δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τοῦ Canea; Τὸ ἀντίστροφον, ἤτοι πῶς ἐκ τοῦ Cania προῆλθεν ὁ τύπος Canea ἀπεδειξάμεν ἥδη (σ. 6).

Ἐδείχθη νομίζομεν ἐπαρκῶς, ὅτι οὔτε ἐξ ἀνυπάρκτου θηλυκοῦ ἐπιθέτου *canea, οὔτε ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ οὐσιαστικοῦ canea εἶναι δυνατὸν νὰ προέροχται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Χαννία.

Η'. Khendec—Χαντζ. Ὁ Π. Καρολίδης, ἐν τῇ ἐ' ἐκδόσει τῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, τόμ. Ε' σ. 40, γράφει ἐν ὑποσημειώσει: «Χάνδαξ (καὶ Candia) ὅπως καὶ Χαννία προῆλθον ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ χενδεκ=τάφρος, ὀχύρωμα». Δὲν παρεδέχετο δηλαδὴ τὴν περὶ προελεύσεως τοῦ ἡμετέρου τοπωνυμίου ἐκ τινος ξενικοῦ canea ἐτυμολογίαν, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ὀνοματοθετεῖται τῆς πόλεως δὲν ὑπῆρξαν οἱ Ἑνετοί. Ὅτι δ' ὅμως οὔτε ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ χενδεκ εἶναι δυνατὸν νὰ προῆλθε τὸ τοπωνύμιον Χαννία, ὑποστηρίζομεν κατωτέρω (σ. 27) ἐνθα ἀντικρούομεν τὴν ἐκ τοῦ Kanak ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου, ἣν προβάλλει ὡς πιθανὴν ὁ σεβαστὸς φίλος Γ. Σήφακας.

Θ'. Χαννία—Χαννιά. Ὁ Σ. Φίλιππας, περιοδικὸν Γλῶσσα 1 (1932) σ. 25β ὑποσημ. 1, ἐκφράζει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ ὄνομα Χαννία δὲν ἀποκλείεται νὰ προῆλθεν ἀπὸ τοῦ *Χανναία (ἦ), ὡς θὰ ὀνομάσθη τὸ πρῶτον ὁ τόπος ἀπὸ τῶν... Χαναναίων καὶ ὅτι κατὰ τὸ σχῆμα ἦ Σφακεὰ (=ἐλελίφασκος)—τὰ Σφακιά, ἐλέχθη καὶ ἦ Χανναία-ἦ Χανναϊὰ-τὰ Χαννιά (γράφε Χανναϊά). Ἐπέπρωτο ἀτυχῶς καὶ ταῦτα νὰ λεχθῶσιν ἐν τῇ σπουδῇ πρὸς ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως!

Γ'. Κυδωνία—Χανία. Ὁ Γ. Σήφακας, Κρητικαὶ Μελέται 1 (1933) σ. 253, ἐξετάζει τὴν ἐκδοχὴν μήπως τὸ ὄνομα Χαννία εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἀρχαίου Κυδωνία. Μήπως δὴλον ὅτι οἱ Ἄραβες ἐν Κρήτῃ «παρεμόρφωσαν» τὸ ὄνομα Κυδωνία εἰς Κανία, ὡς «παρεμόρφωσαν» πλεῖστα ἄλλα ἑλληνικὰ τοπωνύμια. Τοῦτο φαίνεται μοι ὅλως ἀπίθανον καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι ἐξ οὐδεμιᾶς πηγῆς εἶναι ἡμῖν γνωστόν, ὅτι οἱ Ἄραβες ὠνόμαζον τὴν πόλιν Κανία. Ἐὰν ἡ ὀνομασία ἢ ἡ παραφθορὰ ἔστω τοῦ ὀνόματος ἦτο ἀραβικὴ, ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ καὶ παραδώσῃ ἡμῖν τοῦτο ὁ Al Sarif al Edrisi, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ὀνομάζει τὴν πόλιν Rhabdh-el-Djobn.

ΙΑ'. Kanak—Χανία. Ὁ αὐτὸς Γ. Σήφακας, ἐνθ. ἀν., γράφει: «Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι δυνατόν ἢ ὀνομασία Χαννία νὰ προῆλθε ἐκ τοῦ Kanak κατ' ἀποβολὴν τοῦ τελευταίου γράμματός, ὅπερ εἰς τὴν ἀραβικὴν σημαίνει Χάνδαξ (Khandac), εἶναι μὲν πιθανή, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ βασίμως». Ἄγνοῶ διατί οὗτος ὑπολαμβάνει πιθανὴν τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν καὶ τίνι τρόπῳ φρονεῖ ὅτι τὸ Kanak τοῦτο τῶν Ἄραβων ἠδύνατο νὰ τραπῇ εἰς Χαννία. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Ἄραβες ὠνόμασαν Khandac¹ τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον ἐκ τῆς τάφρου, ἣν ἀνώρουσαν αὐτόθι διὰ λόγους ἀσφαλείας, ὅτε κατέλαβον τὴν νῆσον. Περὶ τῆς πόλεως Χαννία δὲν ἔχομεν πληροφορίαν, ὅτι ὠνομάσθη ποτὲ Khandac ἢ Kanak. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι συνέβη τοιοῦτον τι εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐκ δύο

¹ Ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ τούτου Khandac ἐδημιουργήθησαν αἱ μεσαιωνικαὶ ἑλληνικαὶ λέξεις χανδάκιον—χανδαξ (Συνεχιστὴς Θεοφάνους σ. 76, Γενέσιος σ. 47, Φραντζῆς σ. 100 ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς Βόννης κ. ἄ.), κατὰ τὸ ἀντίστροφον σχῆμα αὐλάκι(ον)—αῦλαξ, κοράκι(ον)—κόραξ, λαβράκι(ον)—λάβραξ, χαράκι(ον)—χάραξ. Γράφοντες οἱ ἀνωτέρω χάνδαξ ἀντὶ χάνταξ προσεπάθουν νὰ ἐξελληνίσωσι περισσότερον τὴν λέξιν. Πβ. τὸ λατινικὸν mantelium, ὅπερ μετεγράφη ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ μανδήλιον ἀντὶ μαντήλιον. Κακῶς κατ' ἀκολουθίαν ἢ λέξις χάνδαξ ἐνομήσθη ὑπὸ τοῦ Σ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λέξει χανδάκι, ἑλληνικὴ καὶ ἀνήχθη εἰς ἀρχαῖον χανδάνω.

πόλεων ἔχουσῶν τὸ αὐτὸ ὄνομα, τῆς μὲν παρεφθάρη τοῦτο καὶ παρελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ὑπὸ τὸν τύπον Cania ἢ Canea, τῆς δ' ἑτέρας ἄλλως ἐρρυθμίσθη.

IB'. Gabania — Χανία. Ἡ πιθανωτέρα ἔτυμολογία κατὰ τὸν Γ. Σήφακαν, ἐνθ. ἀν. σ. 280, εἶναι ὅτι «ἡ λέξις Χανιά (κυρίως Γκάνια) παράγεται ἀπὸ τὸ djeben (πρόφερε djaban ὅπερ ὁ Jaubert μεταφράζει djobn), καὶ σύμφωνα μὲ τὴν φωνητικὴν ἀλλοίωσιν τῶν δυτικῶν Ἀράβων Γκάμπαν (gaban), ὅπερ εἰς τὴν χυδαίαν βερβερικὴν προφορὰν σημαίνει τυροί, gábania δὲ=τυροπωλεῖον, ἐξ οὗ καὶ gabnia, gania καὶ τέλος Χανιά».

Ἡ ἔτυμολογία αὕτη ἱστορικῶς τοῦλάχιστον δὲν προσκρούει εἰς δυσκολίας. Ἄλλ' ἡ δυσκολία τῆς τροπῆς τοῦ Gabania εἰς Χαννία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρακαμφθῇ. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ παραβλεφθῇ καὶ ἕτερόν τι. Ἦτο μὲν γνωστὴ ἡ πόλις Χαννία εἰς τοὺς Ἀράβους ὡς Rhabdh-el-Djobn, ἤτοι ὡς πόλις ἐξάγουσα τυρόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οὕτω καὶ ὠνομάζετο αὕτη. Οἱ Ἀράβες καὶ εἰς ἄλλα τοπωνύμια ἀπέδιδον ὀνόματα, ἅτινα οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον πρὸς τὰς τοπικὰς ὀνομασίας καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐγένοντο δεκτὰ παρ' ἑτέρων μὴ Ἀράβων καὶ δὴ καὶ δὲν ἐπεκράτησαν· ἴδ. Α. Μηλιαράκη, Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 3 (1899) σ. 81 κ.ἐξ.

Θεωρήσαντες ἀναγκαῖον νὰ διαπτύξωμεν ἀνωτέρω τὰς μέχρι τοῦδε προταθείσας ἔτυμολογίας περὶ τοῦ τοπωνυμίου Χαννία ἐδειξάμεν, ὡς νομίζομεν, ὅτι οὐδεμία τούτων ἔχει ὀρθῶς. Αἱ πλεῖσται οὐδὲ συζητήσιμοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαί, εἰς ἃς ἀπεδώσαμεν ἰδιαιτέραν σημασίαν ὡς ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος τῶν προτεινάντων ταύτας, δὲν δύναται νὰ ἔχωσιν ὀρθῶς, ὡς προσκρούουσαι εἰς ἱστορικὰς καὶ γλωσσικὰς δυσκολίας. Ἡ ἀρχή, καθ' ἣν προκειμένου περὶ τοπωνυμίου εὐρισκομένου ἐν χώρῳ ἑλληνικῇ πρέπει νὰ ζητηθῇ τὸ ἔτυμον τούτου πρωτίστως ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὐδόλως ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν ἐπιληφθέντων τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως.

ΧΑΝΝΟΣ—ΧΑΝΝΙΟΝ—ΧΑΝΝΙΑ

Ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐρευνῶντες τὴν ἀρχὴν διαφόρων τοπωνυμίων τῆς Κρήτης εἶχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ λέξις Χαννία εἶναι ἀναμφισβητήτως ἑλληνικὴ. Καὶ τοῦτο διότι προκειμένου περὶ Κρήτης παρατηρεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας χώρας τῆς Ἑλλάδος, ὅτι οἱ διάφοροι κατακτηταὶ ἐλάχιστον ἀριθμὸν τοπωνυμίων ἐκληροδότησαν ἡμῖν¹.

Τοῦτο ἐξηγεῖται, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς κατακτηταὶ ἴσως ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῆς Κρήτης, ἐφ' ἧς, ἵνα ἐξαπλωθῇ ὁ κατακτητὴς ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, εἴτε πιθανῶς ἕνεκα τοῦ φύσει φιλελευθέρου πνεύματος τῶν κατοίκων περιορισθῆσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν τοῖς ἀστικοῖς κέντροις. Ὁρισμένα τμήματα τῆς Κρήτης, μάλιστα δὲ τὸ δυτικόν, ἐν ᾧ καὶ τὰ Χαννία, οὐδέποτε σχεδὸν ἠνέχθησαν, οὐδ' ὑπεβόηθησαν τὴν ἐγκατάστασιν ἐν αὐτοῖς ξένων κυρίων, ἀλλ' ἐξηνάγκαζον τοὺς ἐκείστοτε κατακτητὰς νὰ ἐπιδιώκωσι μόνον τὴν εἰσπραξιν ὀρισμένου φόρου ὑποτελείας. Τοῦτο συνέβαινε τοῦλάχιστον μέχρι τῆς ἰδρύσεως ἰσχυρῶν αὐτόθι φρουρίων, ἦτις συνετελέσθη μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς παραχωρήσεως τῆς νήσου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ συνετέλεσεν ὥστε νὰ διατηρηθῶσι καὶ ἐπιζήσωσι τὰ ἑλληνικὰ τοπωνύμια, ὅσα δὲ ξένα ὑπάρχουσιν οἷον Κομιτᾶδες, Μιραμπέλλο, Σκάλα, Σκαλέττα κλπ. καὶ τινὰ

¹ Ἰδ. Σ. Ξανθουδίδην, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον 5 (1918) 20 σ. 95: «Τὰ ὀνόματα τῶν χωρίων τῆς Κρήτης ἢ εἶναι λείψανα τῶν ὀνομάτων ἀρχαίων πόλεων π. χ. Τύλισος, Χερσόνησος, Μάλλες, Κίσαμος, Ἀξὸς κλπ. ἢ ἐδόθησαν κατὰ τὴν Βυζαντιακὴν ἐποχὴν καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν Ἀράβων ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ κατὰ τὸ 961. Οἱ Ἑνετοὶ καταλαβόντες τὴν νήσον ἀπὸ τοῦ 1208 εὗρον ὀνόματα πόλεων καὶ κομῶν καὶ τὰ διετηρήσαν, σχεδὸν ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς, καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν κατόπιν καὶ οἱ Τοῦρκοι 1645—1897» καὶ Γ. Χατζιδάκιν, Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 103: «ἐφ' ὅσον ἐξ ἰδίας πείρας γνωρίζω δύναμαι γενικῶς νὰ εἶπω τουρκικὰ τοπωνύμια δὲν ὑπάρχουσιν ἐν Κρήτῃ, διότι μουσουλμᾶνοι οὔτε ἀπόκησαν, ὡς φαίνεται, οὔτε ἔζησαν ἐν Κρήτῃ».

τουρκικά ὀφείλονται κυρίως εἰς διοικητικὰς ἢ ἐμπορικὰς ἐγκαταστάσεις.

Τὴν περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῆς λέξεως Χαννία γνώμη μου ἐπιρρωννύει σημαντικῶς τὸ ἐν Κύθνῳ τοπωνύμιον Χαννέλλια· ἰδ. Α. Βάλληνδα, Κυθνιακὰ ἦτοι τῆς νήσου Κύθνου χωρογραφία καὶ ἱστορία, Ἐρμούπολις Σύρου 1882, σ. 150.

Καθὼς δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ προσηγορικοῦ χάννος ἐσηματίσθη ἐν τῇ νεωτέρῃ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὑποκοριστικὸν χαννέλι, οὗ τὸν πληθυντικὸν παρέχει τὸ ἐν Κύθνῳ τοπωνύμιον Χαννέλλια, οὕτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ προσηγορικοῦ ἐσηματίσθη ἐν παλαιότερῃ ἐποχῇ ὑποκοριστικὸν χαννίον, οὗ ὁ πληθυντικὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον Χαννία καὶ ἐν τῇ δημῳδαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ Χαννιά.

Ἴνα στηριχθῇ ἡ ἐτυμολογία ἡμῶν αὕτη πρέπει ν' ἀποδείξωμεν δύο τινά: α') Ὅτι ὑπῆρξεν ὑποκοριστικὸν χαννίον. Ἡ πίστις τῆς ὑπάρξεως τούτου εἶναι ἀναγκαία, διότι ἄλλως ἀφιστάμεθα γνωστῆς γλωσσολογικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν «πάντα τὰ κύρια ὀνόματα καὶ πάντα τὰ τοπωνυμικὰ προῆλθον ἐκ προσηγορικῶν» Γ. Ν. Χατζιδάκις, Γλωσσολογικαὶ Μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α' σ. 133. β') Ὅτι ἀπὸ τοῦ χαννίον, ἦτοι ἀπὸ ὀνόματος θαλασσίου ζῴου ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῇ περιοχὴ τις.

Ἀρχαῖον ὑποκοριστικὸν προσηγορικὸν χαννίον δέν παρεδόθη ἡμῖν. Ὅτι δ' ὅμως ὑπῆρξε τοῦτο, μαρτυρεῖ τὸ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς χαννί (τὸ) = μικρὸς χάννος, ὅπερ βεβαίως προέροχεται ἐκ τοῦ ἀμαρτύρου ἐπὶ τοῦ παρόντος χαννίον. Οὕτω σήμερον παρὰ τὸ χάννος λέγεται καὶ χαννί ἐν Βιθυνίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Θήρᾳ, Κύπρῳ, Σύμῃ, Σύρῳ (Ἀρχαῖον Ἱστορικὸν Λεξικόν). Χαννί (= μικρὸς, ἀλλὰ καὶ κανονικὸς χάννος) ἀναγινώσκομεν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς ἑξῆς: Δελτίον Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας ἔτος α' τεῦχος δ' σ. 228, Δελτίον Ὑδροβιολογικοῦ Σταθμοῦ α' παράρτημα σ. 553, γ' σ. 70, Α. Μαρμέλη, Θαλασσιναί, Ἀθῆναι 1925, σ. 106, Π. Παναγιωτοπούλου, Θαλασσία ἰχθυοτροφία, Ἀθῆναι 1916, σ. 447, Ἐφημερὶς Ἀκρόπολις 2 Δεκεμβρίου 1916, Λεξικά: Βυζαντινῶν, Βλαστοῦ, Προϊας.

Ἐν τοῖς ἀρχαϊκοῖς δελτίοις τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀναγράφονται αἱ λίαν ἐνισχυτικαὶ τῆς ἡμετέρας ἐτυμολογίας φράσεις: «Θὰ σκάσω σὰν τὸ χαννὶ» (Σῦρος), «Πόσο πουλεῖς τὰ χαννιά;» (Θήρα), «Σήμερα ψαρεύαμε χαννιά» (Βιθυνία), «Στὰ χαννιά γυρίζει», ἐπὶ ἀγοσκόλων, μὴ ἐχόντων τακτικὴν ἐργασίαν (αὐτόθι). Ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ φράσει τὸ ὄνομα τοῦ ἰχθύος παρητυμολογήθη, ὡς φαίνεται, πρὸς τὸ ὄημα χάνομαι, διότι, ὡς σημειοῖ ὁ συλλογεύς, συνωνυμῆ ἢ φράσις πρὸς τὴν «Ἔς τὰ ἔρμα καὶ ἔς τὰ σκοτεινά». Ἀλλὰ περὶ τῆς τοιαύτης παρετυμολογίας τῶν λέξεων χάννος καὶ χαννὶ πρὸς τὸ ὄημα χάνομαι διαλαμβάνω εὐθὺς κατωτέρω.

Ἐκ Λακωνίας ἔχουσι θησαυρισθῆ ἔν τῷ αὐτῷ ἀρχεῖῳ αἱ παροιμιώδεις φράσεις: «Δὲν πάου ἔγὼ ἔς τὰ χαννιά» (X. 387 σ. 1494) «ἤτοι εἰς τὴν φυλακὴν δὲν πιάνομαι, ἐπὶ τῶν ἐμπείρων καὶ ταπεινῶν», ὡς σημειοῖ ὁ συλλογεύς, ὅστις ἐτυμολογῶν προσθέτει: «χαννιά (τά), ἐκ τοῦ χάνομαι». «Δὲν εἶμ' ἐγὼ γιὰ τὰ χαννιά», X. 302 σ. 435, τοῦ αὐτοῦ συλλογέως, περὶ ἧς γράφει: «ἐπὶ ἐμπείρων. Ἐν τῇ παροιμίᾳ ὑπάρχει παρήχησις. Δὲν εἶμαι ἢ δὲν πάου ἔς τὰ χαννιά σημαίνει δὲν χάνομαι ἔς τὰ καλὰ καθούμενα». Ἐν ἀμφοτέροις ταῖς φράσεσι βλέπομεν ὅτι ἡ λέξις χαννιά (γρ χαννιά) ἔχει παρετυμολογηθῆ πρὸς τὸ ὄημα χάνομαι, πρὸς ὃ παρετυμολογεῖ ὁ λαὸς καὶ τὴν λέξιν χάννος, πράγμα, ὅπερ ἰσχυρῶς συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐτυμολογικῆς αὐτῶν συσχετίσεως. Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστοὶ οἱ στίχοι τοῦ κοινοτάτου ἱσμοῦ: χάννος εἶμαι χάνομαι | πόρα ἔμαι δὲν πιάνομαι, | γίλος² εἶμαι καὶ γελῶ | καὶ τὸ δόλωμα χαλῶ.

Καὶ εἰς τὰς παροιμιώδεις ταύτας φράσεις ὑπόκειται καθ' ἡμᾶς τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ χάννος χαννὶ μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι, ἐπειδὴ αὗται λέγονται ἐπὶ τοῦ προκειμένου μεταφορικῶς καὶ στε-

¹ Διὰ τῆς βραχυγραφίας X. δηλοῦνται ἐφεξῆς τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

² Ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἰουλος κατὰ τὸν καθηγητὴν Ε. Πεζόπουλον.

ρούμεθα πλειόνων πληροφοριῶν, εἶναι δύσκολον νὰ δρίσω-
μεν ἀκριβῶς τὴν κυριολεκτικὴν αὐτῶν σημασίαν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν, αἵτινες καὶ μόναι εἶναι
ἀρκεταὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ζητουμένου οὐσιαστι-
κοῦ *χαννίου*¹, καὶ ἡ ἐπομένη παρατήρησις ἡμῶν εἰς τὸν Ἑσύ-
χιον ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑποκοριστικοῦ τούτου ἐν χρό-
νοισι παλαιότεροις πάντως τοῦ *ε'* αἰῶνος.

Παρ' Ἑσυχίου ἀναγράφεται: *γεννίον' ὀρνιθάριόν τι κατ' Αἴγυπτον ταριχευόμενον καὶ εἶδος ἰχθύος*. Τὸ *γεννίον* τοῦτο εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ προσηγορικοῦ **χέννος*, ὅπερ παρεδόθη μόνον ὡς παρωνύμιον τοῦ φιλοσόφου καὶ γραμματικοῦ Πτο-
λεμαίου Χέννου, ἀντιθέτως δηλαδή πρὸς ὅ,τι συνέβη ἐν τῷ ὑποκοριστικῷ τοῦ παραδοθέντος προσηγορικοῦ *χάννος*, *χαννίου*, ὅπερ παρεδόθη μόνον ὡς τοπωνύμιον (κατὰ πληθυντικὸν *Χαννία*, τὰ).

Ἡ λέξις *γεννίον* παρεδόθη (Ἰππαρχος παρ' Ἀθηναίων Θ' 393c, Ἀνθολογία Παλατινὴ 9, 377), ἐν τῇ σημασίᾳ εἴδους μικροῦ ὀρνυγίου ταριχευομένου καὶ ἐσθιομένου ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων.

Ἡ φράσις «*καὶ εἶδος ἰχθύος*» ἐν τῷ ἀνωτέρω ἄρθρῳ προσετέθη προφανῶς ὑπὸ δευτέρας χειρὸς. Ὁ προσθέσας ταύτην ἀνέγνω ἢ ὑπετόπασε κακῶς *χαννίον* ἀντὶ τοῦ ὅλως ἀγνώστου (ξενικοῦ) *γεννίου*, ἐπειδὴ δ' ἐνόμισεν ὅτι ἡ λέξις *χαννίον* εἶχε δύο σημασίας, μίαν «*ὀρνιθάριόν τι κατ' Αἴγυπτον ταριχευόμενον*», ἣν οὗτος ἠγνόει, ἀλλ' ἐγνώριζε καὶ ἀνέγραψεν ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ ὁ Ἑσύχιος, καὶ δευτέραν τὴν γνωστὴν τούτῳ «*εἶδος ἰχθύος*», ἐθεώρησε καλὸν νὰ καταχωρίσῃ ταύτην προσθέσας εἰς τὰ τοῦ Ἑσυχίου τὴν φράσιν: «*καὶ εἶδος ἰχθύος*».

Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ ἐν τοῖς λεξικοῖς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης τὸ ἀθησαύριστον ἄρθρον:

«*χαννίον' εἶδος ἰχθύος' προσθήκη ἐν τῷ Λεξικῷ Ἑσυχίου λ. γεννίον*».

Τὸ γεγονός, ὅτι σήμερον ἐν Κρήτῃ δὲν ἀκούεται, ὅσον τοῦ-

¹ Πλὴν τῶν ὑποκοριστικῶν *χαννέλλι* καὶ *χαννίμαρτυρεῖται* καὶ *χαννάκι* ἐκ Κρήτης καὶ Σύμης, Ζωγράφειος Ἀγὼν 1891, τόμ. Α' σ. 263.

λάχιστον γινώσκω, τὸ ὑποκοριστικὸν χαννίον, ἀλλὰ τὸ συνώνυμον τούτου χαννάκι, οὐδόλως ἀντιμάχεται τῇ ἡμετέρᾳ ἔτυμολογίᾳ. Διότι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἔχει παρατηρηθῆ, ὅτι «λέξεις τινὲς γινόμεναι τοπωνύμια, τρόπων τινὰ κύρια ὀνόματα, δύναται νὰ διασωθῶσιν ἐν τῇ χρήσει ταύτῃ καὶ ἀφοῦ ἐκ τῶν ἄλλων χρήσεων ἐκπέσωσι· οὕτω λέγεται Ἀκρωτήρι ἐν Κρήτῃ νῦν μέγα τὸ ἀκρωτήριον, εἰ καὶ ἡ λέξις ἄλλως ἀπώλετο», Γ. Χατζιδάκις, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς 1 (1902/3) σ. 122.

Ἀνάγκη νῦν νὰ δεῖξωμεν, ὅτι χάννος — χαννίον ἦτο καὶ εἶναι γνωστὸς ἰχθὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι ἀπὸ τούτου ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῆ τόπος τις.

Πάντα τὰ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ λεξικά τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ ἰχθὺς χάννος ἢ χάννη (λατινιστὶ channe) ἦτο λίαν γνωστὸς, κάτοικος τῶν πετρωδῶν ἀκτῶν ὀλοκλήρου τῆς Μεσογείου. Παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν ὁ ἰχθὺς οὗτος εἶναι κοινότατος, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ κατωτέρω πληροφορίαι εἰλημμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ:

χάννος (serranus cabrilla) πανελλήνιον.

χαννί, χαννέλλι, χαννάκι, λίαν γνωστά, ὡς εἶπομεν.

χαννεύω¹ = ἀλιεύω χάννος, Θήρα, Ἰωνία (Κρήνη),

Κύθνος, Μύκονος, Σάμος, Σίφνος, Σύμη, Χαλκιδική, Χίος.

χάννεμα = ἀλιεῖα χάννων, Ἰωνία (Κρήνη), Κύθνος.

χαννικὸν = «ἡ καθετὴ, δι' ἧς συλλαμβάνουν τοὺς χάννους»,

Κ. Ἀμαντος, Χιακὸν Γλωσσάριον σ. 72, Χαλκιδική (Ἄθως, Συκεά), Γ. Δροσίνης, Τὸ ψάρευμα, Ἀθῆναι 1904, σ. 23, Ν. Apostolides, La pêche en Grèce, Athènes 1883, σ. 58.

χαννάδικον = μικρὸν πλοιάριον ἀλιευτικόν, ἰδίως τῶν χάννων, Νάξος, Ζωγράφειος Ἀγὼν σ. 445.

χαννολόγος = ἀλιεὺς χάννων, Κύθνος.

¹ Πβ. ἀχινεύω = ἀλιεύω ἐχίνους, καλαμαρεύω = ἀλιεύω καλαμάρι, χταποδεύω = ἀλιεύω ὀκτάποδας κτῶ., Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

χαυνόστομος = ὁ χαίνων, χάσκων ὡς ὁ χάννος, Λακωνική, Σμύρνη.

Χάννας ἐπώνυμον ἐν Κρήτῃ.

Χάννος ἐπώνυμον ἐν Κεφαλληνίᾳ, Χαλκίδι καὶ παρὰ Α. Μηλιαράκη, Ἰθάκη σ. 153. Ἐν τῷ πληθυντικῷ Χανναῖοι, Α. Παπαδιαμάντη, Τὰ μετὰ θάνατον, Ἀθήναι 1914, σ. 34.

Χαννᾶς ὄνομα ποταμοῦ, Ι. Ζαρράφτη, Κώια, Κῶς 1921, τεῦχ. ἀ' σ. 79.

Ἐκ τοῦ Δελτίου Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (ἔτος ἀ' τευχ. δ' σ. 228) γινώσκωμεν, ὅτι ὁ ἰχθὺς «ἀναπτύσσεται εἰς μέγεθος πλεόν τῶν 30 ἑκατοστῶν καὶ εἰς βάρος πλεόν τῆς 1/2 ὀκάς».

Αἱ μαρτυρίαι τῶν παλαιότερων λεξικῶν καὶ πάντα τ' ἀνωτέρω ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ χάννος ἦτο καὶ εἶναι λίαν γνωστός ἰχθὺς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων¹.

Ὑπολείπεται ἔτι νὰ δεῖξωμεν, ὅτι διὰ τῆς λέξεως χαννίον ἦτοι ἀπὸ ὀνόματος θαλασσίου ζῴου, ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῆι τύπος.

Ὄνόματα χερσαίων καὶ θαλασσίων ζῴων. ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὡς τοπωνύμια : «Πάμπολλα ὀνόματα ζῴων, ὡς εἶναι γνωστόν, λαμβάνονται ὡς ὀνόματα τόπων ἐν τοῖς ἀρχαίοις, τοῖς βυζαντιακοῖς καὶ τοῖς νεωτέροις χρόνοις», Ἐμμ. Πεζόπουλος, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 3 (1927) σ. 156.

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους ἢ τοῦ θαλασσίου πυθμένος ἢ τῶν ἀκτῶν ἢ παρεμφερῆς πρὸς τὸ σχῆμα ὀρισμένου ζῴου ἢ ἰχθύος, ἢ ἀφθονία ὀρισμένου εἴδους ἕξ αὐτῶν ἐν τινι τόπῳ ἢ ἀντιθέτως ἢ σπάνις τούτων καὶ ἡ μοναδικὴ ἐμφάνισις ἀντιπροσώπου τινὸς τοῦ εἴδους ἐν τινι μέρει, ὁ θάνατος, ἡ θήρα ἢ ἡ ἀλείψα τινὸς ἕξ αὐτῶν ἐν τινι περιοχῇ, παρεῖχεν ἐκάστοτε ἀφορμὴν, ὥστε τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ ὀνομασθῆι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ζῴου ἢ τοῦ ἰχθύος.

Ἴνα τὸ πρᾶγμα καταστῆ σαφὲς παραθέτω κατωτέρω παραδείγματα, ἅτινα συνέλεξα ἐκ τῆς ἀρχαίας, τῆς μεταγενεστέρας, τῆς

¹ «Κοινότατα ψάρια εἰς ὅλα τὰ πετρώδη παράλια εἶναι οἱ χάννοι, αἱ πέγκαι καὶ οἱ γῦλοι» Γ. Δροσίνης, Τὸ ψάρευμα σ. 67.

μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας γλώσσης. Ταῦτα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν τε χερσαίων καὶ θαλασσίων ζώων, δι' οὓς ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω λόγους, ἐλαμβάνοντο ἀνέκαθεν πρὸς ὀνομασίαν διαφόρων τόπων καὶ στηρίζουσιν οὕτως ἀρκούντως τὴν ἡμετέραν ἐτυμολογίαν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀποτελοῦσιν, ὅσον γινώσκω, τὴν πρώτην συγκεντρωτικὴν συλλογὴν τοπωνυμίων τοιαύτης φύσεως¹. Ἡ συλλογὴ ἡμῶν αὕτη δὲν συγκεντροῖ βεβαίως ἅπαντα τὰ ἐξ ὀνομάτων χερσαίων καὶ θαλασσίων ζώων τοπωνύμια — οὐδὲ πρὸς τὸν σκοπὸν ἄλλως τε τοῦτον ἐγένετο —, ἀλλὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις διὰ μελλοντικὰς ἐργασίας τοιούτου εἶδους. Τὰ παραδείγματα διαιρῶ εἰς τρεῖς κατηγορίας: α') τοπωνύμια ἐξ ὀνομάτων χερσαίων καὶ θαλασσίων ζώων ἐκ τῆς ἀρχαίας, τῆς μεταγενεστέρας καὶ μεσαιωνικῆς γλώσσης, β') τοπωνύμια ἐξ ὀνομάτων χερσαίων ζώων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης: 1) καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν, 2) κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν καὶ γ') τοπωνύμια ἐξ ὀνομάτων θαλασσίων ζώων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς

¹ Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ἐλάχιστον μέρος τοῦ θησαυροῦ τῶν παλαιότερων φάσεων τῆς γλώσσης ἡμῶν παρεδόθη καὶ ὅτι οὐδέποτε κατὰ τὸ παρελθὸν αὕτη ἐγένετο, ὡς συμβαίνει σήμερον, ὑποκείμενον συστηματικῆς μελέτης καὶ ἐρευνῆς ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς ἐκδηλώσεσι, οὐδόλως παράδοξον, ὅτι ὀλίγα τοπωνύμια ἐξ ὀνομάτων ζώων καὶ ἰχθύων παρεδόθησαν. Τὸ λεξικὸν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀντλοῦν παρὰ παλαιότερων, ἑλλειπῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πηγῶν, ἐν αἷς σποραδικῶς καὶ ἐν ἱστορίαις, ἀφηγήσεσιν ἢ περιγραφαῖς ἀναφέρονται τοπωνύμια τινά, εἰς ἃ προστίθενται τὰ ἀτομικῶς τῶ συγγραφεῖ γνωστά, ἄνευ ἰδιαιτέρας συλλεκτικῆς προσπάθειας, ἀναφερόμενον δ' εἰς τὰ γνωστότερα καὶ ἱστορικώτερα τῶν τοπωνυμίων, εἶναι μικρὸν δείγμα τοῦ μεγάλου τοπωνυμικοῦ πλοῦτος τῶν προγόνων ἡμῶν. Τοπωνυμικαὶ συλλογαὶ οἷαι σήμερον συγκεντροῦνται ἐν τοῖς ἀρχείοις καὶ δημοσιεύονται ἐν περιοδικοῖς καὶ βιβλίοις, βεβαίως δὲν ἐγένοντο κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ὃ θέλων νὰ μελετήσῃ τὰ τοπωνύμια παλαιότερων χρόνων, περιορίζεται κατ' ἀνάγκην ἐν ἐκείνοις, ἅτινα τυχαίως περιεσώθησαν. Ὅτι δ' ὁμως δὲν περιέσωσεν ἡμῖν ἡ παράδοσις μαρτυρεῖ ὃ ἄπειρος τοπωνυμικὸς πλοῦτος τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, παρ' ἧς εἶναι εὐκόλον νὰ ἀντλήσῃ ἀφθόνως ὃ ἐρευνητὴς παντὸς εἶδους τοπωνύμια καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἱστορικῶς καὶ συγκριτικῶς τὴν προέλευσιν αὐτῶν.

γλώσσης: 1) καθ' ἐνικὸν ἀριθμὸν, 2) κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν.

*
**

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΕΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ
ΖΩΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ, ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΣ ΚΑΙ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Αἰετοί (οἱ). Τοπωνύμιον ἐν Κρήτῃ, ἐξ ἐπιγραφῆς ε' π.Χ. αἰ-
ῶνος, Bulletin de correspondance hellénique 34 (1910) σ. 331.

Αἰξ (ἡ). Ἀκρωτήριον (ἄκρα) ἐν Μ. Ἀσίᾳ, «ἦν Αἰγά τινες ὀνο-
μάζουσιν ὁμωνύμως τῷ ζῳῳ» Στράβ. 13.615.

Ἀστακός (ὁ). 1) Πόλις ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Θουκ. 2.30, 102,
Στράβ. 10.459 κ.ἄ. (σφίζεται καὶ νῦν). 2) Πόλις ἐν Βιθυνίᾳ,
Πανσ. 5.12.7, Πολύαιν. 2.30.3 κ.ἄ. 3) Χώρα τῶν Βυζαντίων,
Στέφ. Βυζ.

Ἀχάρνα (ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Κρήτῃ, ἐξ ἐπιγραφῆς ε' π.Χ.
αἰῶνος, Bulletin de correspondance hellénique 34 (1910)
σ. 331: «τὸν Ἀρχὸν τὸ τέμενος ἔχεν τὸ ἂν Ἀχάρ-
να». Τὸ τοπωνύμιον σφίζεται καὶ νῦν ὑπὸ τοὺς τύπους Ἀρ-
χάνα (ἡ, σπανίως) καὶ Ἀρχάνες (οἱ). Περὶ τοῦ πληθυντι-
κοῦ τύπου Ἀρχάνες ὁ Γ. Χατζιδάκις, Ἐπιστημονικὴ Ἐπε-
τηρίς 18 (1921/2) σ. 4 κ.ἔξ. ἐδίδαξεν, ὅτι «ὅτε ἐγένετο καὶ δεύ-
τερος συνοικισμός, ἐπάνω Ἀχάρνα καὶ κάτω Ἀχάρνα, ἐλέ-
χθη κατὰ πληθυντικὸν αἰ Ἀχάρναι», συνάμα δὲ ἠρμήνευσε
καὶ τὴν μετάθεσιν τοῦ ρ, Ἀχάρναι-Ἀρχάναι καὶ ἠτυμο-
λόγησε τὸ τοπωνύμιον ἐκ τοῦ προσηγορικοῦ ἄχαρνος-ἀχάρ-
νας¹ (οὕτω διττῶς παραδίδεται).

Ἐπισημαστέον ὅτι ὁ θηλυκὸς δ' ὅμως τύπος τοῦ τοπωνυμίου Ἀχάρνα (ἡ),
ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς ἄλλο, παρὰ τὸ ἄχαρνος-ἀχάρνας, θηλυκὸν προση-
γορικὸν *ἀχάρνη καὶ δωριστὶ ἀχάρνα· πβ. ἀρχ. ὁ ἀρά-

¹ Τὸ παρ' Ἀριστοτέλει προσηγορικὸν ἀχάρνας εἶναι κατὰ τὸν
καθηγητὴν Ἀ. Χατζῆν δωρικὸς τύπος τοῦ *ἀχάρνης· διὰ τὸ *ἀχάρνη
(θηλ.)—*ἀχάρνης (ἀρσ.) πβ. ἀράχνη(θηλ.)—ἀράχνης (ἀρσ.), διὰ δὲ
τὸ ἄχαρνος (ἀρσ.), ἀχάρνη (θηλ.) πβ. ἀρχ. θύννος (ἀρσ.)—θύν-
νη (θηλ.), φερύνος-φερύνη κ.ἄ.

χνης καὶ ἡ ἀράχνη, ὁ θύννος καὶ ἡ θύννη, ὁ φρύ-
νος καὶ ἡ φρύνη, ὁ χάννος καὶ ἡ χάννη¹.

Τὸν τύπον ἀχάρινα, εἰς ὃν πρέπει ν' ἀναχθῶμεν, ἵνα ἐτυ-
μολογήσωμεν τὸ τοπωνύμιον τῆς ἐπιγραφῆς, παραδίδει ἡμῖν ὁ
Ἑσύχιος· «ἀχάρινα· εἶδος ἰχθύος»², πρὸς τὸ ἀχάρινα δὲ
τοῦτο πάντως πρέπει νὰ σχετισθῇ καὶ τὸ αὐτόθι «ἄχερνα·
ἰχθύς ποιός».

¹ Ἀπὸ τῶν προσηγορικῶν ἄχαρινος ἢ ἀχάρινας μόνον
Ἄχαρινος³ ἢ Ἀχάρινας τοπωνύμιον ἠδύνατο νὰ προέλθῃ
οὐχὶ δὲ καὶ Ἀχάρινα.

Ἀχαρναί (αἱ). Ὁ γνωστός δῆμος τῆς Ἀττικῆς, Πίνδ. Ν.
2.25, Θουκ. 2.19, Πανσ. 1.31.6 κ.ἄ. Κατὰ τὸν Ἡρωδιαν. 327, 27
τὸ τοπωνύμιον ἐτονίζετο καὶ Ἀχάριναί. Ἡ μαρτυρία αὕτη
τοῦ Ἡρωδιανοῦ ὑποστηρίζεται ἄριστα ὑπὸ τοῦ Ἑσυχίου⁴ καὶ
ὑπὸ τοῦ ἐν Κρήτῃ νῦν τονισμοῦ τοῦ τοπωνυμίου Ἀρχάρινες
(καὶ Ἀρχάρινα).

Βούς (ἡ). Τόπος ἐν Ἀσίᾳ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, Πολύβ. 4.43.

Ἐλέφας (ὁ). Ὄρος ἐν Ἀφρικῇ, Στράβ. 16.774.

Ἐλλόπιον (πιθανῶς ἐξ ἀμαρτύρου ὑποκοριστικοῦ τοῦ οὐ-
σιαστικοῦ ἔλλοψ = ἰχθύς τις Ἄριστ. Ἰστ. Ζῴων 2.13.8). Πό-
λις τῆς Αἰτωλίας, Πολύβ. παρὰ Στεφ. Βυζ.

Ἐρίφιον (τό). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ, F.
Miklosich—I. Müller, Acta et diplomata graeca, τόμ. Ε΄

¹ Τὸ ἀμάρτυρον προσηγορικὸν ἀχάρινη ὑποστηρίζει ἡ μαρτυρία
τοῦ Ἑσυχίου ὅτι αἱ Ἀχαριναί τῆς Ἀττικῆς ἐλέγοντο καὶ καθ' ἐνικὸν
παροξυτόνως «Ἀχάρινη· δῆμος τῆς Ἀττικῆς» καὶ τὸ ἐν Ἠπειρῷ νῦν
τοπωνύμιον Ἀρχάρινη (ἡ), Β. Ζώτου, Ἠπειρωτικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ με-
λέται, τόμ. Δ' τευχ. α' σ. 20, διότι ἀμφότερα τὰ τοπωνύμια πρέπει νὰ ἀνα-
χθῶσιν εἰς τὸ ἀμάρτυρον τοῦτο προσηγορικόν.

² Ὁ M. Schmidt, ἐν τῇ μικρᾷ ἐκδόσει τοῦ Ἑσυχίου, ὁρμώμενος ἐκ
τοῦ παρ' Ἀριστοτέλει, Ἱστορία Ζῴων 591β, 602α, τύπου ἀχάρινας, δι-
ορθοῖ ἀχάρινας (ς), ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης.

³ Σημειωτέον καὶ τὸ κύριον ὄνομα Ἄχαρινος, ὅπερ ἔφερον Ἀ-
θηναῖος τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ. C.I.A. III, 1029.

σ. 27, ἔτους 1262. Αὐτόθι σ. 31, 32, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τὸν τύπον Ἐρῖφι.

Ἐχίνος (ὄ). 1) Ἀκρωτήριο καὶ πόλις ἐν Φθιώτιδι, Πολύβ. 17.3 καὶ 18.21 κ. ἄ. 2) Πόλις ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Δημοσθ. 9.34, Στέφ. Βυζ. κ. ἄ. 3) Τόπος ἐν Κυρηναϊκῇ, Πτολεμ. 4.4.13.

Ἰέραξ (ὄ). Πόλις ἐν Αἰγύπτῳ, Πτολεμ. 4.5.34.

Ἴππος (ὄ). 1) Πόλις τῆς Παλαιστίνης, Ἰώσηπ. Ἰωρδ. 17.11.4. Ὁ Πτολεμ. 5.15.8 μαρτυρεῖ καὶ ὄρος αὐτόθι οὕτω καλούμενον. 2) Πόλις ἐν Σικελίᾳ, Στέφ. Βυζ. 3) Ποταμὸς ἐν Πόντῳ, Ἄρριαν. Περιήλ. Πόντ. 10.2. 4) Νῆσος τῆς Ἐρυθραίας, Ἡροφδιαν. 187, 13 καὶ Θεόπομπ. παρὰ Στέφ. Βυζ. 5) Πόλις ἐν Κοίλῃ Συρίας, Πτολεμ. 5.15.22.

Ἰχθύς (ὄ). Ἀκρωτήριο ἐν Ἡλιδι, Θουκ. 2.25, Στράβ. 17.836 κ. ἄ.

Κάλαρις (ἦ· κάλαρις = εἶδος μικροῦ πτηνοῦ, Ἄριστ. Ἰστ. Ζῳων 9.17.2). Πόλις τῆς Σικελίας, Διόδ. Σικελ. 5.13.

Κάπρος (ὄ). 1) Ποταμὸς ἐν Λαοδικείᾳ, Στράβ. 12.578 καὶ 16.738, Πλίν. 5.29.29 κ. ἄ. 2) Νησίς καὶ λιμὴν ἐν Χαλκιδικῇ, Στράβ. 7.331.

Καρίδες (αἶ). 1) Πόλις ἐν Φρυγίᾳ, Στέφ. Βυζ. 2) Πόλις ἐν Χίῳ, Ἐφορ. παρ' Ἀθην. Γ' 66. Ὅτι πρὸς τὸ ἀρχαῖον τοῦτο τοπωνύμιον ἀποκλείεται νὰ συνάψωμεν τὸ σημερινὸν ἐν Χίῳ τοπωνύμιον Καρίδες, ὑπεστήριξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ἀμαντος, Ἀθηνᾶ 27 (1915) Παράρτ. σ. 19. Περὶ τοῦ τοπωνυμίου ἰδ. ὡσαύτως Αἴμ. Γ. Ζολώτα, Ἀθηνᾶ 20 (1908) σ. 525 κ. ἑξ.

Κερκὰς (ἦ· κερκὰς = ὄρεόν τι, Ἡσύχ.). Πόλις ἐν Βοιωτίᾳ παρὰ τὴν Αὐλίδαν, Σουίδ. ἐν λ. Ἀκουσίλαος.

Κόρακες (οἶ). Τόπος ἐν Θεσσαλίᾳ, Σχόλ. Ἀριστοφ. Νεφ. 134, Σουίδ. κ. ἄ.

Κορώνη (ἦ). 1) Ἡ γνωστὴ πόλις τῆς Μεσσηνίας. 2) Πόλις ἐν Βιθυνίᾳ, Στέφ. Βυζ. 3) Τμημα τῆς πόλεως Σαλαμῖνος τῆς ἐν Κύπρῳ, Στέφ. Βυζ.

Κορυθαλλός (ὄ). 1) Ὄρος ἐν Ἀττικῇ, Στράβ. 9.399. 2) Ὄνομα δήμου Ἀττικοῦ, Ἡροφδιαν. 158, 24 κ. ἄ. π.

Κουροῦναι (αἰ). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Λέρῳ, Miklosich—Müller, ἐνθ. ἀν., τόμ. 5' σ. 36 κ.έξ., ἔτους 1087.

Κοχλίας (ὀ). Τόπος ἐν Πισμυλίᾳ, Ζώσιμ. 5.16.

Κρότων (ῆ). Πόλις ἐν Ἰταλίᾳ, Ἡρόδ. Γ', 137, 138, Στράβ. 259, 262 κ. ἄ.

Κυνίδιον (τό). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ, Miklosich—Müller, ἐνθ. ἀν., τόμ. Ε' σ. 32, 36, 37, ἔτους 1262.

Κωνώπιον (τό). Τόπος ἐν Μαιώτιδι λίμνῃ, Στέφ. Βυζ.

Λέων (ὀ). 1) Ἀκρωτήριον Εὐβοίας, Πτολεμ. 3.15.26. 2) Ἀκρωτήριον Κρήτης, Πτολεμ. 3.17.4. 3) Τόπος ἐν Σικελίᾳ, Θουκ. 6.94 κ. ἄ.

Λύκος (ὀ). Πόλις τῆς Ἰλλυρίας, Πλουτάρχ. Τίτ. 4 κ. ἄ.

Μύρμηξ (ὀ). 1) Τόπος ἐν Θράκῃ, Προκόπ. Περὶ κτισμ. 4.8. 2) Πόλις ἐν Σαμοθράκῃ, Νόνν. 13.397. 3) Νῆσος τῆς Κυρηναϊκῆς, Πτολεμ. 4.4.15. 4) Ἐν τῷ πληθυντικῷ Μύρμηκες σκόπελοι πρὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἐρμου ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σμύρνης, Πλίν. 5.29.31.

Περδίκια (τά). Πόλις καὶ λιμὴν Λυκίας, Στέφ. Βυζ.

Περιστερή (ῆ). Πόλις Φοινίκων, Στέφ. Βυζ.

Ποντικός (ὀ). Οὕτως ἐκαλεῖτο λόφος τις ἐν Πελοποννήσῳ ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὸ ἐπ' αὐτοῦ κτισθὲν μεσαιωνικὸν φρούριον· ἴδ. Α. Χατζῆν, Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 9 (1930/2) σ. 83 σημ. 9.

Σάλπη (ῆ). Λίμνη ἐν Ἰταλίᾳ, Λυκόφρ. 1129.

Σηπία (ῆ). Ὄρος Ἀρκαδίας, Πανσ. 8.16.2.

Σκάροι (οἶ). Ἱερὰ πηγὴ καὶ τόπος ἐν Λυκίᾳ, Στέφ. Βυζ.

Τενθίς (ῆ). Πόλις ἐν Ἀρκαδίᾳ, Πανσαν. 8.27.4 καὶ 7.28.3.

Τρίγλα (ῆ). Τόπος ἐν Ἀθήναις, Ἀθῆν. Ζ' 325d.

Υδρα (ῆ). 1) Ἡ γνωστὴ νῆσος. 2) Ἀκρωτήριον ἐν Αἰολίδι ἐν τῷ Ἐλαϊτικῷ κόλπῳ, Πτολεμ. 5.2.6. 3) Λίμνη τῆς Αἰτωλίας, Στράβ. 10.460. 4) Νῆσος τῶν Δολόπων, Ἡσύκ.

Υδράκια (τά). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ, Miklosich—Müller, ἐνθ. ἀν., τόμ. Ε' σ. 31, ἔτους 1262.

Χελωνάκι (τό). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ,

Miklosich - Müller, ἔνθ. ἀν., τόμ. Ε' σ. 5, ἔτους 1262.

Χελωνάρι (τό). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ, Miklosich - Müller, ἔνθ. ἀν., τόμ. Ε' σ. 58, ἔτους 1262.

Χήν (ἡ). Πόλις ἐν Λακωνικῇ, Στέφ. Βυζ.

Χίμαιρα (ἡ) 1) Φρούριον ἐν Ἡλείῳ, νῦν Χιμάρα, Προκόπ. Περὶ κτισμ. 44 κ.ἄ. 2) ὄρος τῆς Λυκίας, Νυμφοδ. ἀποσπάσι. 13, Παλαίφ. 29, Πλίν. 5.27, 28, 100 κ.ἄ.

Χοιριδάκιον (τό). Μεσαιωνικὸν τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνίᾳ, Miklosich - Müller, ἔνθ. ἀν., τόμ. Ε' σ. 26, ἔτους 1262.

Ψύλλα (ἡ). Φρούριον παρὰ τὴν Ἡράκλειαν τῆς Βιθυνίας, Σκύλλαξ 90 κ.ἄ.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΕΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΖΩΩΝ
ΕΚ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

I. ΚΑΘ' ΕΝΙΚΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ

Ἄγριοπετεινός (ὁ). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη Καρπαθιακά, Ἀθῆναι 1896, σ. 150.

Ἄετός¹ (ὁ). 1) Ὄνομα χωρίων ἐν Βονίτση, Καρυστία, Τριφυλία, Φλορίνη. 2) Ὄροσ ἐν Σύρῳ, ΜΕΕ² τόμ. Β' σ. 400. 3) Ὑπὸ τὸν τύπον Ἄετὸς τοπωνύμιον α') ἐν χωρίῳ Λυκούρεσι Γορτυνίας, Χ. 540 σ. 90. β') ἐν Ἡλείῳ, Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 3 (1928) σ. 330. 4) Ὑπὸ τὸν τύπον Ἄτὸς τοπωνύμιον α) ἐν χωρίῳ Βροντάδου Χίου, Χ. 345 σ. 1 β) ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 185. 5) Ὄροσ ἐν Ἰθάκῃ.

Ἄλεποῦ (ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Ἡλείῳ, Κερκύρα, Λακωνία, ὑπὸ τὸν τύπον δὲ Ἄλ'ποῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ, Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. ἄλεποῦ.

Ἄλέχορα (ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. ἄλέχορας.

Ἄλογάκι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ζακύνθῳ καὶ Ἀρκαδίᾳ, Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ.

¹ Τοπωνύμια, οἷον Ἄετός, Κάλπος, Κριός, Ταῦρος, Φάσσα κ. ἄ. δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι καὶ ἀρχαῖα.

² ΜΕΕ = Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα.

Ἄλουπούνα (ἦ). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Ἱστορικὸν Λεξι-
κὸν ἐν λ. ἄλεπούνα.

Ἀρκούδι (τό). 1) Χωρίον ἐν Εὐβοίᾳ, Χ. 551 σ. 46. 2) Ὀρ-
μος ἐν Κύθνῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 399.

Ἀρνάκι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ναυπακτίᾳ, Χ. 167 σ. 455.

Βόδι (τό). 1) Νησίς παρὰ τὴν Σέριφον, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 402.
2) Ὑπὸ τὸν τύπον Βούδι ἀκρωτήριον τῆς νήσου Ἅγιος Εὐ-
στράτιος, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 418.

Βοϊδέλλα (ἦ). Τοπωνύμιον ἐν Ἀνεμοδοῦρᾳ Ἀρκαδίας,
Χ.Λ.Α.¹ 767 σ. 236.

Βόρθακας (ὀ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 204.

Βουάτσι ἤτοι **Βουδάκι** (τό). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ,
Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, Ἀθῆναι
1934, τόμ. Β' σ. 441.

Βουβάλα (ἦ). 1) Χωρίον Ἐλασσόνοσ. 2) Νησίς ἐν τῷ Ἀμ-
βρακικῷ κόλπῳ.

Βουβάλι (τό). Τοπωνύμιον χωρίου Ἀλλαγῆ Μεσσηνίας,
Χ. 368 σ. 34.

Βούβαλος (ὀ). Νησίς τις Κ. Παπαμιχαλοπούλου - Γ. Κρίτσα,
Αἰ ἑλληνικοὶ νῆσοι, Ἀθῆναι 1911, σ. 111².

Γαῖδαρος (ὀ). 1) Τοπωνύμιον ἐν Ζακύνθῳ, Ἰωαννίνοις,
Κυθῆροις καὶ ὑπὸ τὸν τύπον Γάδαρος ἐν Κύθνῳ, Α. Βάλ-
ληνδα, Κυθνιακὰ σ. 149. 2) Σκόπελος παρὰ τὴν Ἄνδρον, Ἀν-
δριακὸν Ἡμερολόγιον 2 (1926) σ. 17. 3) Ἀκρωτήριον ἐν Βοιω-
τίᾳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 383.

Γαῖδουρίτσα (ἦ). Τοπωνύμιον χωρίου Δυρραχίου Ἀρκα-
δίας, Χ.Λ.Α. 767 σ. 243.

Γάττα (ἦ). Τοπωνύμιον ἐν Σωζοπόλει Θράκης, Θρακικά 1
(1928) σ. 320.

Γατίτσα (ἦ) καὶ **Γάττος** (ὀ). Ἀκρωτήριον ἐν Σάμῳ ΜΕΕ
τόμ. Β' σ. 414.

¹ Χ.Λ.Α. = Χειρόγραφον Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

² Ἐφεξῆς δηλοῦται διὰ τῆς βραχυγραφίας Παπαμχ.-Κρίτσα.

Γέρακας (ὄ). 1) Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, X. 313 σ. 180, 181, 187. 2) Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Μ. Μιχαηλίδου Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 437.

Γεράκι (τό). 1) Ὄρηος ἐν Μήλῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 404. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον Ἐράκι τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 154. 3) Ὄνομα χωρίων ἐν Βεροία, Ἡλεία, Λακεδαιμόνι καὶ Ηεδιάδι Κρήτης.

Γερανός (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, X. 313 σ. 189.

Γουρούνα (ῆ). Νησίς τοῦ συστήματος τῶν Χοιράδων, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 382.

Γουρουνάκι (τό). Χωρίον ἐν Γρεβενοῖς.

Γουρούνη (τό). Ἀκρωτήριον Σκοπέλου, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 419.

Γρύλλος (ὄ). Τοπων. Δήμου Μελιτινῆς Μάνης.

Δράκοντας (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, X. 318 σ. 18.

Θεριοῦκλα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 156.

Κάκκαβος (ὄ). Ὄνομα χωρίων ἐν Βόλῳ, Μεσολογγίῳ, Χαλκίδι.

Καλιακούδα (ῆ). Κορυφή ἐπὶ τῆς Πάρονηθος, Ἀθηνᾶ 40 (1928) σ. 146. 2) Ὄρος ἐν Εὐρυτανία. 3) Τοπωνύμιον ἐν Διμηνίτσα Μακεδονίας, X. 186 σ. 184.

Καμήλα (ῆ). 1) Χωρίον ἐπαρχίας Σιδηροχωρίου. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον Γκαμήλα ἀκρωτήριον ἐν Μεσσηνία, β) τοπωνύμιον χωρίου Ῥόδου Γορτυνίας, X. 504 σ. 51.

Κάπρος (ὄ). 1) Χωρίον Ἀρκαδιουπόλεως. 2) Τοπωνύμιον ἐν Μήλῳ, X. 192 σ. 14. 3) Ἀκρωτήριον ἐν Κεφαλληνία, X. 87 σ. 346.

Κατσιάκι (ῆ). 1) Νησίς Δωδεκανήσου, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407. 2) Τοπων. ἐν Χίῳ, X. 230 σ. 118.

Κατσιάκι (τό). Νησίς Δωδεκανήσου, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407.

Κατσιάκι (τό). Λόφος ἐν Θριασίῳ πεδίῳ, Ἀθηνᾶ 40 (1928) σ. 146.

Κόρακας (ὄ). Ὄνομα ἀκρωτηρίων, νησίδων, ὄρεων, ὄρων πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἰδ. ΜΕΕ ἐν λ. Προσέτι: 1) Τοπωνύ-

μιον χωρίου Πλατάνια Μεσσηνίας, Χ. 553 σ. 32β'. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον Κοῦρακας ὄνομα ὄρους ἐν Σκύρω, Λαογραφία 9 (1926) σ. 582. 3) Τοπωνύμιον χωρίου Ῥοδακίνου Ῥεθύμνης. 4) Τοπωνύμιον ἐν Ρόδῳ Χ. 313 σ. 194. 5) Τοπωνύμιον ἐν Ὀλύμπῳ.

Κοράκι (τό). Τοπωνύμιον 1) Ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 182. 2) Ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 158. Λέγεται καὶ Κοράτσι Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 452. 3) Ἐν Ἄνδρῳ Χ. 338 σ. 270.

Κορώνη (ἡ). Ὄνομα λόφου ἐν Μεσαρεῖ τῆς Κύπρου. Ὁ Σ. Μενάρδος Ἀθηνᾶ 18 (1906) σ. 323 συσχετίζει τοῦτο πρὸς τὸ παρὰ Στεφ. Βυζ. τοπωνύμιον Κορώνη ἰδ. ἀνωτέρω σ. 45.

Κοτσύφα (ἡ). Τοπων. Καλαμῶν Μεσσηνίας, Χ. 316 σ. 29.

Κοτσυφάλι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Κυθήροις.

Κοῦκος (ὀ). Τοπωνύμιον 1) Ἐν Κύπρῳ, Χ. 318 σ. 19. 2) Ἐν Σωζοπόλει Θρακῆς, Θρακικά 1 (1928) σ. 321. 3) Ἐν Ψίνθῳ Ρόδου, Χ. 313 σ. 207. 4) Ὑπὸ τὸν τύπον Κοῦκουσ τοπωνύμιον χωρίου Μπούρα Ἀρκαδίας Χ.Λ.Α. 767 σ. 255.

Κουκουβάγια (ἡ). Τοπωνύμιον 1) Ἐν Σκύρω, Λαογραφία 9 (1926) σ. 582. 2) Ἐν Κύθνῳ, Α. Βάλληνδα, Κυθνιακά σ. 149. 3) Ἐν Χώρα Ἄνδρου, Χ. Λ. Α. 771 σ. 275.

Κουνέλι (τό). Νησις Λειψῶν, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 413.

Κούνελος (ὀ). Ἀκρωτήριο ἐν Κυπαρσσίᾳ, ΜΕΕ ἐν λ.

Κουνούπα (ἡ). 1) Ὄροπέδιον ἐν Καλύμνῳ, Κ. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908 σ. 275. 2) Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β. σ. 461.

Κουρούνα (ἡ). 1) Τοπωνύμιον ἐν Ἠπειρῳ, Ἠπειρωτικά Χρονικά 8 (1933) σ. 13. 2) Ὑπὸ τὸν τύπ. Κ'ρούνα, τοπωνύμιον Χωρίου Νοστίμου Εὐρυτανίας, Χ. 129 σ. 156.

Κουτσαλ'ποῦ (ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Αἰτωλίᾳ, Χ. 167 σ. 564.

Κριός (ὀ). 1) Ὄρος ἐν Σύρῳ, Χ. 119 σ. 23. 2) Ἀκρωτήριο ἐν Πάρῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' 403. 3) Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 210.

Δαγούι ἤτοι **Δαγούδι** (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 195. Λέγεται καὶ Λαοούι, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 453.

Δεοντάρι (τό). Νησις παρὰ τὸν Πόρον, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 396.

Δέοντας (ὄ). Ἐκρωτήριον 1) ἐν Νάξῳ, ΜΕΕ τόμ. Β. σ. 402. 2) ἐν Καρπάθῳ ὑπὸ τὸν τύπον **Λεόντας**, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 406.

Δύκος (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Χίῳ, Χ. 384 σ. 19.

Μαμούνι (τό). Τοπωνύμιον χωρίου Ἀγόριανης Παρνασίδος, Ἀθηνᾶ 44 (1932) σ. 136.

Μέρομηγκας (ὄ). 1) Ἐκρωτήριον ἐν Ῥόδῳ, ὅπερ λέγεται καὶ **Μυρομήγκια**, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407. 2) Ὄνομα σκοπέλου ἐν Καλύμνῳ, Χ. 176 σ. 72.

Μποῦφος (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Ἰωαννίνοις, Χ. 172 σ. 15.

Μυρομήγκι (τό). 1) Χωρίον Σάμου. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον **Μερομήγκι** νησις παρὰ τὴν Σκῦρον, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 419.

Νυφίτσα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Σωζοπόλει Θράκης, Θρακικὰ 1 (1928) σ. 323.

Νυχτερίδα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Εὐρυτανίᾳ, Χ. 129 σ. 153 καὶ Χ.Λ.Α. 916 σ. 623

Ὀρνιθούριν (τό). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Χ. 318 σ. 23.

Ὀχεντρα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Θήρᾳ, Χ. 174 σ. 94.

Παλαιογαϊδούρα (ῆ). Χωρίον Μεσολογγίου.

Πελαργός (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Χίῳ, Χ. 345 σ. 26.

Πέρδικα (ῆ). 1) Χωρίον ἐν Αἰγίνῃ. 2) Λιμὴν παρὰ τὸ Λαύρειον, Ἀθηνᾶ 40 (1928) σ. 147. 3) Τοπωνύμιον ἐν Μηλεᾷ Εὐρυτανίας, Χ. 129 σ. 156.

Περδίκι (τό). 1) Χωρίον ἐν Σύρῳ. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον **Μπερδίκι** χωρίον ἐν Ἰακῳ, Ἀθηνᾶ 6 (1894) σ. 458. 3) Ὑπὸ τὸν τύπον **Περτίτσιν** τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Χ. 318 σ. 24.

Περδικούλλα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Ἠλείῳ, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 8 (1933) σ. 106.

Περιστερά (ῆ). Ἐκρωτήριον ἐν Χάλκῃ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407.

Περιστέρι (τό). 1) Συνοικισμός Ἀθηνῶν. 2) Ὄνομα νήσου Παπαμ. — Κρίτσ. σ. 113. 3) Τοπωνύμιον ἐν Ἀνδρῶν, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 3 (1927) σ. 147. 4) Ὄρος ἐν Μακεδονίᾳ, Ἀθηνᾶ (38) 1926 σ. 102.

Πετεινάτσιον (τό). Τοπωνύμιον χωρίου Λουρουτζίνης Κύπρου, Χ. 318 σ. 4.

Πετεινέλλι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Αἴνῳ Θράκης, Χ. 262 σ. 31.

Πετεινός (ὄ). 1) Ὄρμος ἐν Σερίφῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 402. 2) Τοπωνύμιον α) ἐν Χίῳ, Χ. 161 σ. 5. β) Ἐν Σύμῳ, Ζωγράφειος Ἀγών, τόμ. Α' σ. 223.

Ποντικάλι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 162. Λέγεται καὶ Πεντικάλι, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 445.

Ποντικός (ὄ). 1) Νησις παρὰ τὴν Ἰθάκην. 2) Ὄνομα μιᾶς τῶν Οἴνουσσῶν, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 415. 3) Νησις παρὰ τὴν Κρήτην.

Πουλλακίδα (ἦ). Χωρίον Ναυπλίας.

Πουλλί (τό). Ἀκρωτήριο ἐν Σύρῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 400.

Πρόβατο (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ἀνδρῶν, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 3 (1927) σ. 156.

Ῥίφι (τό). Χωρίον Πάλης, Ἰδ. καὶ μεσν. τοπων. Ἐριφίων.

Σκάντζουρας (ὄ· σκάντζουρας = κάρθαρος). Ὄνομα νησιδός τινος, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 94.

Σκρῶφα (ἦ). Ἀκρωτήριο ἐν Καρπάθῳ, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 436.

Σκρωφακίδα (ἦ). Παραλία θέσις ἐν Ἰκαρίᾳ, Χ 38, σ. 189.

Σκόλακας (ὄ). Τοπωνύμιον χωρίου Μύρθιου Ῥεθύμνης, Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 183.

Σπίνος (ὄ) Τοπωνύμιον χωρίου Λαγκάδας Χίου, Χ. 345, σ. 6.

Ταῦρος (ὄ). 1) Νησις ἐν τῇ περιφερείᾳ Λαγκάδας Χίου, Χ. 345 σ. 6. 2) Ἀκρωτήριο ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ Ῥεθύμνης, Ἀθηνᾶ 36 (1924) σ. 183.

Τρυγόνα (ἦ). Τοπωνύμιον 1) ἐν Χίῳ, Χ. 161 σ. 1 καὶ 345 σ. 16. 2) Ἐν τῷ χωρίῳ Μίνθη Μεσσηνίας, Χ. 553 σ. 73β.

Τσακάλ' (τό). Τοπωνύμιον ἐν Αἰτωλία, Χ.Λ.Α. 380 σ. 430.
Τσιμπούρ' (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ἡλείῳ, Χ. 172 σ. 22.
Φάσσα (ἡ). 1) Ἀκρωτήριον ἐν Ἀνδρῶν, Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον 3 (1927) σ. 156. 2) Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακὰ σ. 164.

Φίδι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Μεσσηνία, Χ 316 σ. 64.

Χελώνα (ἡ). Τοπωνύμιον 1) χωρίου Δάρας Μεσσηνίας, Χ. 553 σ. 77β. 2) Ἐν Ἡλείῳ, Ἡλειωτικὰ Χρονικὰ 3 (1928) σ. 328 καὶ 8 (1933) σ. 119.

Χελωνάρι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 192.

Χιλιδόν' (τό). Τοπωνύμιον Μικροῦ χωριοῦ Εὐρυτανίας, Χ.Λ.Α. 124 σ. 151.

Ψεῖρα (ἡ). 1) Νησίς παρὰ τὰ Ἀντικύθηρα, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 395. 2) Νησίς παρὰ τὴν Κρήτην. 3) Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακὰ σ. 165 καὶ Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 447.

Ψύλλος (ὁ). 1) Νησίς παρὰ τὴν Κέρκυραν, ΜΕΕ ἐν λ. 2) Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 201.

II. ΚΑΤΑ ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ

Ἀηδόνια (τά). Χωρίον ἐν Ἀνδρῶν.

Ἀλεποῦνες (οἱ). Τοπωνύμιον χωρίου Κότρωνα Γυθείου, Λαογραφία 5 (1915) σ. 396 καὶ Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. ἀλεπούνα.

Ἄμνοι (οἱ). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Χ 318 σ. 16.

Ἀρκούδια (τά). Τοπωνύμιον Μικρῆς Παλούκοβας Ναυπακτίας, Χ. 167 σ. 424.

Ἀρνάκια (τά). Ὄνομα δύο νησιδριῶν τῶν Οἰνουσσῶν, Παπαμυχ. - Κρίτσ. σ. 120.

Βόδια (τά). 1) Τοπωνύμιον ἐν Σύμῃ, Ζωγράφειος Ἀγὼν τόμ. Α' σ. 221. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον Βούδια τοπωνύμιον ἐν Μήλῳ, Χ 192 σ. 15.

Βουβάλες (οἱ). Τοπωνύμιον ἐν Σωζοπόλει Α. Ῥουμελίας, Θρακικὰ 1 (1928) σ. 321.

Γάτιοιδες (οἶ). Τοπωνύμιον ἐν Λακωνικῇ, Λαογραφία 5 (1915) σ. 400.

Γεράκοι (οἶ). Τοπωνύμιον Μεσῶν Χίου, Χ. 384 σ. 18.

Γέρατσες (οἶ) ἦτοι Ἰέρακες. Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 472.

Γίδες (οἶ). Χωρίον 1) ἐν Ἄνδρῳ (Ἐπάνω καὶ Κάτω—), Ἄνδριακὸν Ἡμερολόγιον 3 (1927) σ. 156. 2) Ἐν Εὐβοίᾳ.

Γίδια (τά). Χωρίον ἐν Νάξῳ.

Καμηλες (οἶ). Νησιδες παρὰ τὴν Σκῦρον, Λαογραφία 9 (1926) σ. 579.

Κασιίκα (τά). 1) Χωρίον ἐν Μεραμβέλλῳ. 2) Ἄκρωτήριο τῆς νήσου Οἰνούσσης, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 415. 3) Τοπωνύμιον χωρίου Καροτερολίου Μεσσηνίας, Χ. 316 σ. 50.

Κονίδες (οἶ). Νησιδες παρὰ τὴν Μῆλον, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 404.

Κόρατσες (οἶ). Παράλιος θέσις ἐν Καρπάθῳ, Χ. Λ. Α. 399 σ. 148.

Κοτσύφια (τά). Τοπωνύμιον ἐν Ἰθάκῃ, Χ. 423 σ. 53.

Κοῦκοι (οἶ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 196.

Κόιτες (οἶ). Τοπωνύμιον χωρίου Γονέα Γυθείου, Λαογραφία 5 (1915) σ. 397.

Κουνάβια ἢ **Κ'νάβια** (τά). Τοπωνύμιον χωρίου Σουβάλα Παρνασίδος, Ἄθηνᾶ 44 (1932) σ. 129.

Κουνάβοι (οἶ). Χωρίον ἐν Τεμένει Κρήτης.

Κουνούπια (τά). Νησιδες παρὰ τὴν Ἀστυπάλαιαν, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 411.

Κουροῦνες (οἶ). Χωρίον ἐν Μεραμβέλλῳ Κρήτης.

Κουρούνια (τά). 1) Χωρίον ἐν Χίῳ, 2) Χωρίον ἐν Μέσῃ Εὐβοίᾳ.

Λαγούδια (τά). 1) Συστὰς νησίδων, Παπαμικ.—Κρίτσ. σ. 116 καὶ 119. 2) Τοπωνύμιον ἐν Ἠπειρῳ, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 8 (1933) σ. 130.

Λυκούνια (τά). Τοπωνύμιον ἐν Μάνῃ, Ἄθηνᾶ 32 (1930) σ. 252.

Μελιγκόνια (τά). Τοπωνύμιον χωρίου Χατζῆ Μεσσηνίας, Χ. 316 σ. 56.

Μελισσουργοί (οἶ). Χωρίον Ἐρμού.

Μερμήγκια (τά). Νησίδες πρὸς βορρᾶν τῆς Σκύρου, Λαογραφία 9 (1926) σ. 586 καὶ Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 116 καὶ 121.

Μουγαρίδνια ἢ **Μουγιουρούδκια** (τά, μούγια=μυῖα). Τοπωνύμιον ἐν Κύπρῳ, Χ. 318 σ. 22.

Νεροπούλλια (τά). Τοπωνύμιον χωρίου Ἐρμού Μεσσηνίας, Χ. 316 σ. 65.

Παγώνια (τά). Συστάς νησίδων ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει, Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 120.

Περδίκια (τά). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 161.

Περιστέρια (τά). 1) Δύο νησίδες-σκόπελοι παρὰ τὴν Σαλαμίνα, Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 123, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 150 σημ. 1 καὶ ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 397. 2) Τοπωνύμιον ἐν Ἠλείῳ, Ἠπειρωτικά Χρονικά 8 (1933) σ. 116. 3) Ὑπὸ τὸν τύπον Περλιστερία τοπωνύμιον ἐν Ἄνδρῳ καὶ Καλύμνῳ, Κ. Dieterich, ἐνθ' ἀν., σ. 279. 4) Ὑπὸ τὸν τύπον Περλιστερία τοπωνύμιον ἐν Ἠλείῳ, Ἠπειρωτικά Χρονικά 7 (1932) σ. 237.

Ποντίκια (τά). Χωρίον Κομοτινῆς.

Πουλλιά (τά). Χωρίον Μονοφατοῖου.

Πρόβατα (τά). Ὄρμος ἐν Μήλῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 404.

Σκρῶφες (οἶ). 1) Δύο νησίδες ἐν ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἀχελφίου, Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 120. 2) Σκόπελοι μετὰ Ψυτταλείας καὶ Σεληνίων, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 397 καὶ Ἀθηνᾶ 40 (1928) σ. 126 καὶ 41 (1929) σ. 93.

Σκύλλες (οἶ). Τοπωνύμιον ἐν Καρπάθῳ, Ἐμμ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά σ. 163.

Τριζόνια (τά). Συστάς νησίδων ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 120.

Φιδάκια (τά). Χωρίον Εὐρυτανίας.

Χελιδόνια (τά). Συστάς νησίδων παρὰ τὴν Μ. Ἀσίαν (αἱ ἀρχαῖαι Χελιδόνιοι νῆσοι) Παπαμιχ.—Κρίτσ. σ. 122.

Χουχουλοῦζες (οἱ χουχουλοῦζα=γλαῦς). Τοπωνύμιον χωρίου Σαρακινίου Γορτυνίας, Χ.504 σ. 18.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΕΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΖΩΩΝ
ΕΝ Τῇ ΝΕᾷ ΕΛΛΗΝΙΚῇ ΓΛΩΣΣῃ

Ι. ΚΑΘ' ΕΝΙΚΟΝ ΔΡΙΘΜΟΝ

Ἀγριόψαρο (τό). Ἀκρωτήριο ἐν Σερίφῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 402.

Ἀθερίνα (ἡ)¹. Τοπωνύμιον ἐν Σύμῃ, Ζωγράφειος Ἀγῶν τόμ. Α' σ. 221.

Ἀρχάνη(ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Ἠπείρῳ, Β. Ζώτου, Ἠπειρωτικά καὶ μακεδονικά μελέται, τόμ. Δ' τευχ. α' σ. 20. Ἰδ. τὰ λεγόμενα ἄνωτέρω σ. 37 σημ. 1.

Ἀρχάνι(ον) τό ἄπο ἀμαρτύρου ὑποκοριστικοῦ προσηγορικοῦ *ἀρχάνιον). Τοπωνύμιον ἐν Φθιώτιδι, ΜΕΕ ἐν λέξει.

Ἀχηβάδα (ἡ). Τοπωνύμιον ἐν Ἄνδρῳ, Χ. 338 σ. 651.

Ἀχινός (ὁ). Τοπωνύμιον ἐν Κρήτῃ, Μακεδονία, Φθιώτιδι, Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Γλάρος (ὁ). 1) Νησίς Λειψῶν, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 413. 2) Νησίς τοῦ συστήματος Κουφονησίων, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 403. 3) Ὀρμος ἐν Καρπάθῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407.

Γαλεός (ὁ). Τοπωνύμιον ἐν Κύθνῳ, Α. Βάλληδα Κυθνιακὰ σ. 149.

Δέλφινας (ὁ). Τοπωνύμιον ἐν Ρόδῳ, Χ. 319 σ. 199.

Δελφίσι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Σύρῳ Χ. 119 σ. 16.

Κάβουρας (ὁ). 1) Νησίς τῆς Ἀντιπάρου, ΜΕΕ ἐν λ. 2) Τοπωνύμιον ἐν Μήλῳ, Χ. 192 σ. 24. 3) Ὑπὸ τὸν τύπον Κάουρας τοπωνύμιον ἐν Ρόδῳ, Χ. 313 σ. 198.

Καβούρι (τό). 1) Μικρὸ καὶ Μεγάλον—, τοπωνύμιον ἐν Ἀτ-

¹ Ἐν Λιβισίῳ Ἀθερίνα=Ἀθήνα (Ἀθηναί) διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων συνθηματικῶς.

τικῆ, Ἀθηνᾶ 40 (1928) σ. 147. 2) Ἀκρωτήριο ἐν Ἰκαρία, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 414.

Καλαμαριδα (ῆ). Κόλπος ἐν Ἰκαρία, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 414.

Κάραβος (ὀ). Πιθανῶς ἐκ τοῦ ὀστρακοδέρου. 1) Τοπωνύμιον ἐν Κεφαλληνία, Νάξω, Νεαμονῆ Χίου, Πάρω, κ. ἄ. Ἴδ. Κ. Ἀμαντον, Ἀθηνᾶ 27 (1915) Παράρτ. σ. 38. 2) Χωρίον Καρυστίας, ΜΕΕ ἐν λ. 3) Νησίς μεταξὺ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου, ΜΕΕ ἐν λ.

Καρτσινούδι (τό). ὕποκοριστικὸν τοῦ προσηγορικοῦ καρκίνοσ). Τοπωνύμιον ἐν Σκύρω.

Κέφαλος (ὀ). 1) Ἀκρωτήριο ἐν Χάλκῃ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407. 2) Χωρίον Ἀστυπυλαίας, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 411. 3) Χωρίον ἐν Πάρω, Ἀθηνᾶ 28 (1916) σ. 303. 4) Ὑπὸ τὸν τύπον Τσέφαλοσ τοπωνύμιον ἐν Καρπάθω, Μ. Μιχαηλίδου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Β' σ. 446.

Κούβελος (ὀ). 1) Τοπωνύμιον ἐν Κυθήροις. 2) Τοπωνύμιον ἐν Οἰτύλῃ.

Κοχλί (τό). Νησίς Λειψῶν, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 413.

Κόχυλας (ὀ). Χωρίον ἐν Ἀνδρῶ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 401. 2) Τοπωνύμιον χωρίον Μολάων Λακωνίας, Χ. 368 σ. 20.

Δαβράκι (τό). Τοπωνύμιον χωρίου Μυρωνείας Μεσσηνίας, Χ. 553 σ. 38β'.

Δέθρινοσ (ὀ). Τοπωνύμιον δήμου Τευθρώνησ Μάνησ.

Μελανούρι (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ρόδω, Χ. 313 σ. 196.

Μονγγρι (τό). Ἀκρωτήριο ἐν Νάξω, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 402.

Μουρούνα (ῆ). Τοπωνύμιον Βαβύλων Χίου, Χ. 345 σ. 22.

Παλαμύδα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Χίῳ, Χ. 161 σ. 3.

Πέγκα (ῆ). Χωρίον Ναυπακτίας.

Πεταλίδα (ῆ). 1) Νησίς παρὰ τὴν Κρήτην, Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ Κρήτησ κλπ. Ἀθῆναι 1890 σ. 21 καὶ 33, Ζωγράφειοσ Ἀγὼν τόμ. Β' σ. 81. 2) Νησίς παρὰ τὴν Κάλυμνον, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 413. 3) Ἀκρωτήριο τῆσ Κιμώλου, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 404. 4) Τοπωνύμιον Τρονοῦ Χωριοῦ Εὐρυταίας, Χ. 129 σ. 151.

Πεταλίδι (τό). 1) Χωρίον ἐν Μεσσηνίᾳ. Ὁ καθηγητῆς Κ. Ἀμαντος, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen σ. 67, ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ πέταλον. 2) Χωρίον ἐν Ἡπείρῳ, Β. Ζώτου Ἡπειρωτικά καὶ Μακεδονικά Μελέται τευχ. δ' σ. 6.

Σκάρος (ὄ). Ἀκρωτήριο ἐν Θήρᾳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 405. Αὐτόθι ὑπῆρχε παλαιότερον καὶ φρούριον ὀμώνυμον, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 6 (1929) σ. 76 καὶ 7 (1930) σ. 271.

Σκορπί (τό). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 191.

Σκορπιὸς καὶ **Σκροπιὸς** (ὄ). Νηεὶς παρὰ τὴν Λευκάδα, ΜΕΕ ἐν λ.

Σκοῦμπρος (ὄ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 177.

Σφυρίδα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Ἀρκαδίᾳ, Ἀθηνᾶ 37 (1925) σ. 228.

Φώκα (ῆ). 1) Νηεὶς Δωδεκανήσου, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 407. 2) Ὑπὸ τὸν τύπον Φώκια α') τοπωνύμιον Καρδαμύλων Χίου, Χ. 161 σ. 3 καὶ 345 σ. 16. β') ἐνάλιος μικρὸς βράχος ἐν Ἀνδρῳ, Δ. Πασχάλη, Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἀνδρου, Ἀθῆναι 1933, σ. 71. γ') τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 194.

Χέλαινα (ῆ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 177.

Χέλν (τό). Λιμὴν καὶ χωρίον ὀμώνυμον ἐν Ἀργολίδι, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 382.

II. ΚΑΤΑ ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ

Καλαμάρια (τά). Ἀκρωτήριο ἐν Μήλῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 404.

Καραβίδια (τά). Χωρίον ἐπαρχίας Λοκρίδος.

Κεφάλοι (οἶ). Τοπωνύμιον ἐν Ῥόδῳ, Χ. 313 σ. 199.

Πίνες (οἶ). Ἀκρωτήριο ἐν Χαλκιδικῇ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 386.

Σάρπες (οἶ). Τοπωνύμιον ἐν Σύμῃ, Ζωγράφειος Ἀγὼν τόμ. Α' σ. 323.

Φῶκες (οἶ). 1) Νηεῖδες Ἀστυπалаίας, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 411.

2) Ἀκρωτήριο ἐν Σύρῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 400. 3) Τοπωνύμιον ἐν Κύθνῳ, Α. Βάλληνδα, Κυθνιακά σ. 150.

Χαννέλλια (τά). Τοπωνύμιον ἐν Κύθῳ, Α. Βάλληνα, Κυθνιακά σ. 150.

Χέλνα (τά). Λιμὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ, ΜΕΕ τόμ. Β' σ. 389.

Χιαπόδια (τά). Ὄνομα νησίδος, Παπαμιχ.-Κρίτσ. σ. 113.

*
**

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ πληθυντικοῦ **χαννία**, τοῦ ὑποκοριστικοῦ τοῦ θαλασσίου ζώου **χάννος** (—**χάννη**), προῆλθε τὸ τοπωνύμιον **Χαννία**.

Πότε ἀκριβῶς ἐμφανίζεται τὸ τοπωνύμιον δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, διότι ἡ παράδοσις δὲν βοηθεῖ. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως **Χαννία** εἶναι ἑλληνικόν, ὡς ἀπεδείξαμεν, προὑπάρξαν τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας.

Δυνατὸν τὸ τοπωνύμιον τοῦτο νὰ εἶναι καὶ ἀρχαῖον, ὅποτε βεβαίως πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς τμήμα τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας. Πιθανὸν ἴσως ὅτι ἑδήλου καὶ ἀγορὰν **χαννίων**, ὡς τοῦτο διδάσκουσι τὰ ὅμοια ἀρχαῖα **ιχθύες** = ἀγορὰ **ιχθύων**, **λάχανα** = ἀγορὰ **λαχάνων**, **μύρον** = τόπος ἐνθα ἐπωλοῦντο τὰ μύρα, **μυρσίνα** — ὁ τόπος, ἡ ἀγορὰ τῶν ἐκ κλάδων μυρσίνης στεφάνων κ.τ.δ.

Ἐν ἐποχῇ δηλαδὴ ἀγνώστῳ ἡμῖν τμήμα τι παράλιον τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας δι' ἓνα οἰονδήποτε ἐκ τῶν ἐν σ. 34 ἐκτεθέντων λόγων ἢ διὰ τινα παρεμφερῆ ὀνομάσθη **Χαννία**.

Ὅτε ἡ Κυδωνία κατεστράφη καὶ τὸ περίπυστον αὐτῆς ὄνομα παρεδίδετο εἰς τὴν λήθην ἔνεκα τῆς φοβερᾶς καταστάσεως, ἣτις ἐδημιουργήθη ἐν Κρήτῃ ἐκ τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Ἀραβας, εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὅπερ ὀνομάζετο **Χαννία** δὲν ἔπαυσεν ὑφιστάμενος συνοικισμός τις, διότι ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ τόπου ἐπέβαλλε τὴν ἐγκατάστασιν αὐτόθι ἐμπόρων καὶ ἀλιέων.

Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἀράβων (961) καὶ τὴν ἐμπέδωσιν σχετικῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας ὁ συνοικισμὸς ἐλάμβανε σὺν τῷ χρόνῳ ἔκτασιν καὶ τὰ **Χαννία** προήγοντο οὕτως εἰς πόλιν ὥστε κατὰ τὸ 1150 περίπου νὰ ἀποβῶσιν κέντρον σημαντικὸν ἐξαγωγῆς τοῦ περιφήμου τυροῦ τῶν Λευκῶν δρεῶν καὶ νὰ σημειωθῶ-

σιν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω σ. 2, ὑπὸ τοῦ Al-Sarif al-Edrisi ὡς ἀξιόλογος πόλις ὑπὸ τὸ ὄνομα Rhabdh-el-Djobn, ἦτοι πόλις τοῦ τυροῦ, Τυροπόλις, διότι εἰς τὸν γεωγράφον τοῦτον τὸν ἄλλως τε ἀμυδρῶς καὶ μετὰ πολλῶν σφαλμάτων σκιαγραφῶντα τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου τὸ ὄνομα τῆς πόλεως δὲν ἦτο γνωστόν.

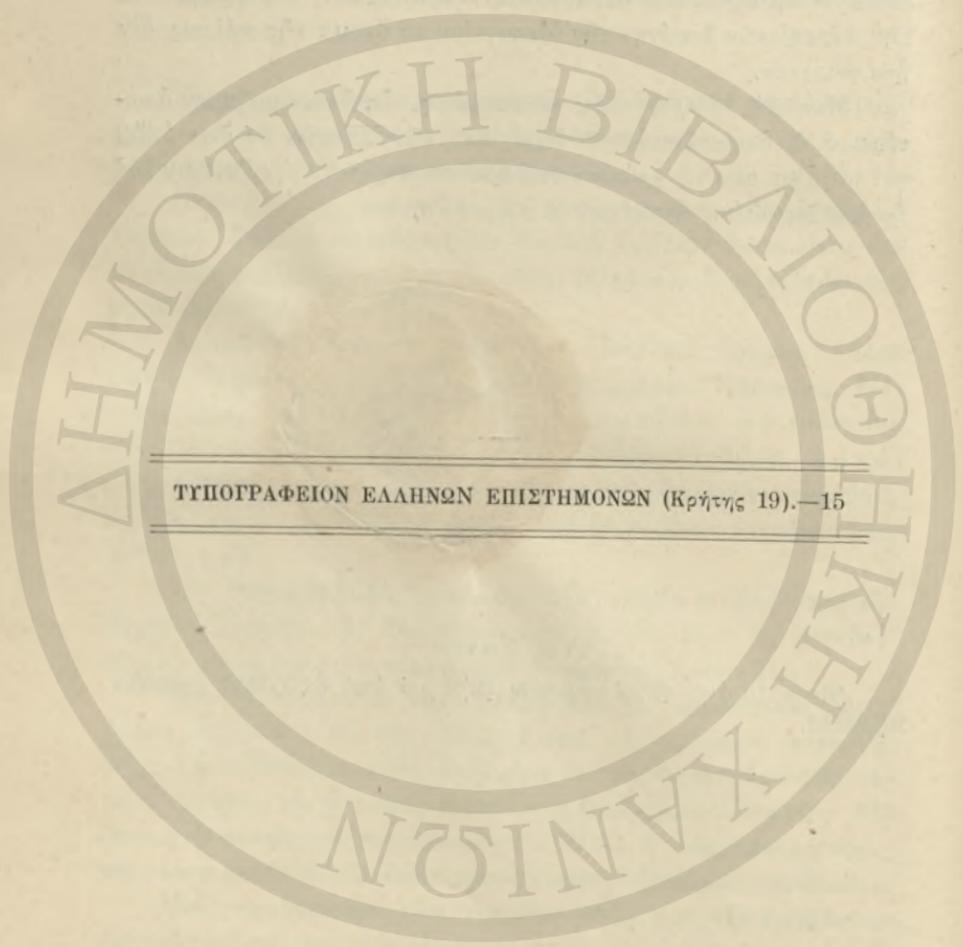
Μετὰ τὸ 1150 ἡ πόλις κατεστράφη, ὡς ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω σ. 4, ἀνοικοδομήθη δ' ὅμως ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐν ἔτει 1252 καὶ ηὔξήθη σὺν τῷ χρόνῳ καταλαβοῦσα περίπου τὴν ἑκτασιν ἐφ' ἧς ἦτο ἐκτισμένη ἡ παλαιὰ Κυδωνία.

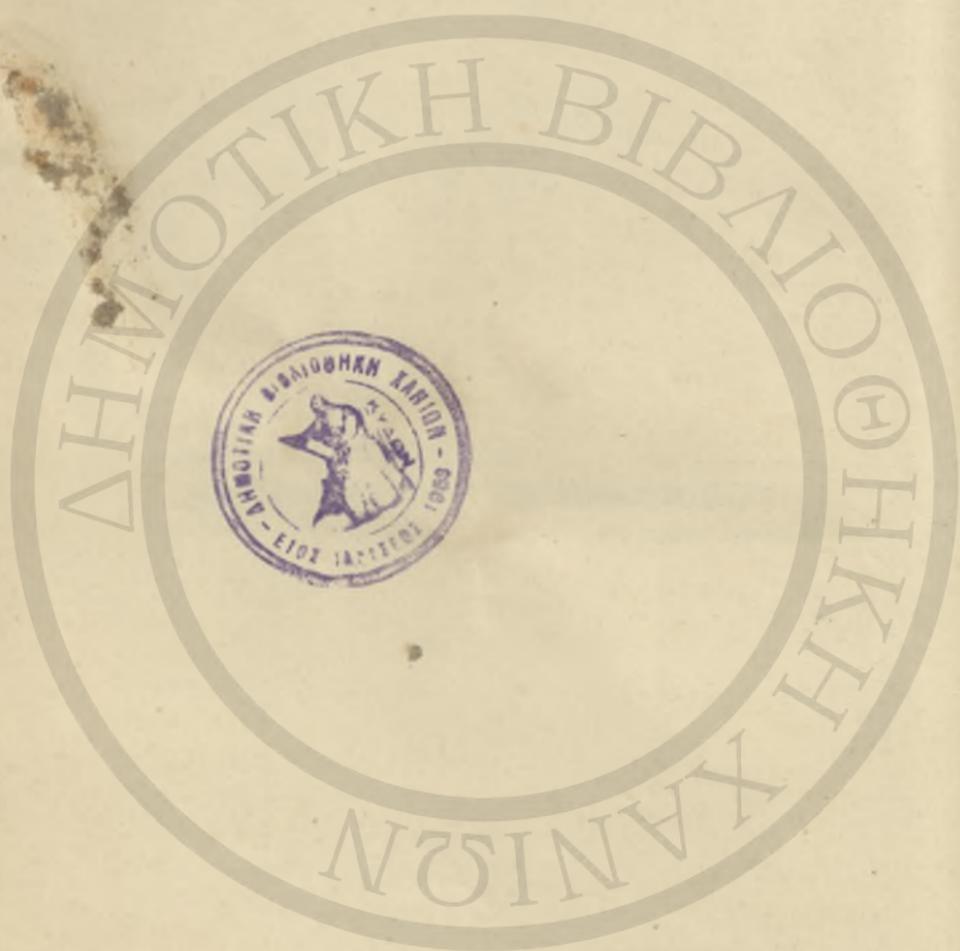
Διορθωτέα

Ἐν σ. 16 ἀντὶ <E>N γραπτέον [E]N καὶ ἀντὶ K<Ω>MAI γραπτέον K[Ω]MAI.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
(Κρήτης 19).—15

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (Κρήτης 19).—15

7.2
3.6
9.6
27/3

Αρχ. Ταμείας

